

Sociolingvističko pitanje hrvatskog jezika u 20. stoljeću

Grgat, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:157598>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

IVAN GRGAT

SOCIOLINGVISTIČKO PITANJE HRVATSKOGA JEZIKA U 20.
STOLJEĆU

DIPLOMSKI RAD

Pula, 2019.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

IVAN GRGAT

SOCIOLINGVISTIČKO PITANJE HRVATSKOGA JEZIKA U 20.
STOLJEĆU

DIPLOMSKI RAD

JMBAG: 0303052777, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Predmet: Hrvatski standardni jezik u 20. stoljeću

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

Mentorica: doc. dr. sc. Teodora Fonović Cvijanović

Pula, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Ivan Grgat, kandidat za magistra hrvatskog jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli

Student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Ivan Grgat dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Sociolingvističko pitanje hrvatskoga jezika u 20. stoljeću* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli

Sadržaj

1. UVOD	1
2. JEZIK – OBILJEŽJE ETNIČKOGA IDENTITETA	2
3. PERIODIZACIJA POVIJESTI HRVATSKOGA JEZIKA.....	5
4. HRVATSKI JEZIK U 20. STOLJEĆU	10
4.1. RAZDOBLJE OD 1901. DO 1918.	10
4.2. RAZDOBLJE OD 1918. DO TRAVNJA 1941.....	12
4.3. RAZDOBLJE OD TRAVNJA 1941. DO SVIBNJA 1945.	13
4.4. RAZDOBLJE OD SVIBNJA 1945. DO PROLJEĆA 1990.	17
4.5. DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA.....	21
4.6. OSAMDESETE GODINE 20. STOLJEĆA	25
4.7. DEVEDESETE GODINE 20. STOLJEĆA	27
5. ANALIZA SLIČNOSTI I RAZLIKA IZMEĐU HRVATSKOGA I SRPSKOGA JEZIKA ...	30
5.1. GENETSKI PRIKAZ HRVATSKOGA I SRPSKOGA JEZIKA.....	37
5.2. HRVATSKI I SRPSKI: DVA JEZIKA ILI DVIJE VARIJANTE JEDNOGA JEZIKA? ..	40
6. ZAKLJUČAK	58
7. LITERATURA	60
SAŽETAK	62
SUMMARY	63

1. UVOD

U ovome radu govorit ćemo o razvoju, formiranju i definiciji hrvatskoga jezika od njegovih početaka pa do danas s naglaskom na 20. stoljeće. U prvome dijelu rada kroz periodizaciju predstandardnih i standardnih razdoblja pokušat ćemo prikazati hrvatski jezik od samih početaka njegove pismenosti, preko trojezičnosti i tropismenosti u srednjemu vijeku, zatim proces standardizacije u drugoj polovici 18. stoljeća te istaknuti bitna obilježja i utjecaj hrvatskoga narodnoga preporoda na hrvatski jezik. Približavanjem kraju 19. stoljeća istaknut ćemo ulogu filoloških škola, posebno hrvatskih vukovaca na čijim temeljima je hrvatski jezik uplovio u 20. stoljeće. Obilježeno ratovima, raznim državnim ustrojstvima te mnogobrojnim društveno-političkim promjenama 20. stoljeće vrlo je zanimljivo po pitanju hrvatskoga jezika. Kroz pet različitih država, mnogobrojnih zakona, različitih imena i naziva, hrvatski jezik krvavo je tražio i probijao svoj put prema samobitnosti i službenome priznanju. Upravo u drugome dijelu rada bit će riječ o borbi za očuvanje hrvatskoga imena i hrvatskoga identiteta. Fokus drugoga dijela rada bit će usmjeren na odnos između hrvatskoga i srpskoga jezika gdje ćemo analizirati i proučavati izvore koji nam s jedne strane govore da je riječ zapravo o samo dvije varijante jednoga jezika, dok nam drugi ukazuju na činjenicu da Hrvati i Srbi govore svatko svojim jezikom. Cilj ovoga rada je prikazati bogatu povijest hrvatskoga jezika, ali i ukazati kako je jezik nažalost često služio kao igračka kojom se pokušalo manipulirati u političke svrhe. Nadalje, cilj je prikazati svijest novih generacija, ambicioznih poznavatelja i ljubitelja jezika te vidjeti koji su njihovi kriteriji i uvjeti potrebni da bi neki jezik smatrali samostalnim, zasebnim i neovisnim o nekome drugome jeziku. Posebno će to biti zanimljivo kada je riječ o hrvatskome jeziku koji se zbog svih navedenih razloga nije mogao ne naći u žrvnju političkih previranja.

2. JEZIK – OBILJEŽJE ETNIČKOGA IDENTITETA

Osjećati se pripadnikom neke veće ili manje društvene zajednice može se ostvariti pomoću raznih subjektivnih i objektivnih obilježja. Subjektivna bi se obilježja odnosila na doprinose koje pojedinac predaje zajednici na temelju zajedničkih karakteristika, dok objektivna obilježja podrazumijevaju kontinuitet društvenih i kulturnih obrazaca, ponajprije jezika i religije, koji kroz određeni vremenski period instaliraju osjećaj zajedničke pripadnosti nekoj društvenoj zajednici. Svjesnu psihološku osviještenost pojedinca o samome sebi nazivamo identitet. S druge strane identitet predstavlja i skup zajedničkih karakteristika koje pojedinac dijeli s drugim ljudima ili grupama kojima je sličan te im na taj način pripada. „Ta ideja društvenog ili grupnog identiteta u središtu je sociolingvističkog proučavanja, ali se ne može u potpunosti odvojiti od identiteta pojedinca. Viđenje koje osoba ima o sebi djelomično proizlazi iz osjećaja pripadnosti različitim grupama.“¹ Nadalje, identitet je neodvojivo povezan s jezikom, a neki autori tvrde da je sama srž identiteta zapravo jezične prirode iz razloga što smatraju da su sve kategorije pomoću kojih mi označujemo ili opisujemo sebe ili ljude oko sebe kodirane u jeziku te da u većoj ili manjoj mjeri ovise o jeziku i kulturi. „U svakodnevnom sporazumijevanju donosimo brze, a često i prilično suptilne procjene o identitetu drugih na temelju njihova jezika, što potvrđuju brojna istraživanja jezičnih stavova, a sociolingvistika kao znanstvena disciplina utemeljena je na ideji da društvene skupine koje je moguće identificirati obično dijele zajednička jezična obilježja.“² Vrlo je zanimljiva uloga jezika u konstruiranju etničkoga i/ili nacionalnoga identiteta. I jedan i drugi identitet smatraju se naslijeđenim, odnosno nečim što je čovjeku prirodno određeno. Tako se jezik često smatra glavnim objektivnim obilježjem prema kojem se određuju različite etničke ili nacionalne skupine. Termin *nacija* dolazi od latinske riječi *natio* što znači *rođenje*. Nacija se odnosi na skupinu ljudi koja ima zajedničko podrijetlo te koji dijele i još neke zajedničke karakteristike. Unatoč tomu pojmovi etnički i nacionalni ponekad se mogu nalaziti jedan nasuprot drugome. Neki smatraju da je nacionalni identitet proširenje etničkoga budući da već postojeće etničke skupine razvojem društvene organizacije mogu postati nacije. „S druge strane, nacionalni identitet može se

¹ Peti-Stantić, Anita; Langston, Keith. 2013. *Hrvatsko jezično pitanje danas: Identiteti i ideologije*. Srednja Europa, Zagreb. 50. str.

² Isto. 52. str.

formirati prije svega na temelju države s etničkim identitetom koja funkcionira kao subordinirana ili kao superordinirana kategorija identiteta koja se može naći u konkurentskom odnosu s nacionalnim identitetom.³ Zbog ovih različitih osnova možemo govoriti o uspostavljanju dva različita tipa nacija. Jedna formulacija se odnosi na etničke nacije utemeljene na etničkom načelu *jus guinis* (pravo po krvi), a druga prema teritorijalnom načelu *jus soli* (pravo po tlu). Kao i ostale skupine identiteta, etnički i nacionalni identitet su sami po sebi apstraktni pojmovi jer oni zapravo postoje samo ako postoje pojedinci ili skupine ljudi koji ih posjeduju.⁴ Dakle, skupina identiteta predstavlja skup obilježja, vrijednosti ili vjerovanja koja su zajednička i tako stvaraju osjećaj zajedništva i povezanosti. S druge strane vezani su i uz članove skupina koji su različiti i nemaju zajednička obilježja. Jezik u tome slučaju djeluje kao posrednik i na jedan i na drugi čin. Kao sredstvo komunikacije međusobno povezuje članove iste skupine, a s druge strane jezik odvaja one članove koji ne pripadaju skupini. Povezanost jezika i određene etničke zajednice kulminira u 19. stoljeću kada dolazi do formiranja pojedinih nacija pri čemu jezik igra vrlo važnu ulogu. Jezik tako postaje dio nacionalnoga identiteta i zaštitni znak određenoga naroda te kao osnovno komunikacijsko sredstvo omogućuje državi normalno i učinkovito funkcioniranje u svim sferama života. Hrvati kao narod na ovim područjima žive punih 14 stoljeća. U početku kao mnogobošci prvi su slavenski narod koji je prihvatio kršćanstvo početkom 7. stoljeća. To rano pokrštavanje nije bilo ni sustavno ni organizirano, već su vjeru najprije prihvatili ondašnji vladari te tek poslije narod. Pokrštavanje je najvjerojatnije završilo do 9. stoljeća te su se tako mnogi paganski bogovi zamijenili kršćanskim svecima.⁵ Povijest Hrvata od samoga doseljavanja pa do 9. stoljeća sasvim je nepoznata te se stoga ta dva stoljeća nazivaju „tamnim stoljećima“ hrvatske povijesti. Iz toga razdoblja imamo vrlo skromne ostatke latinske pismenosti uz koje je postojala i usmena predaja čiji su se tragovi sačuvali u djelu bizantskoga cara Konstantina Porfirogeneta „De administrando imperio“ (O upravljanju carstvom) iz 10. stoljeća. To djelo nam, između ostaloga, donosi i legendu o samome dolasku Hrvata na more koje su predvodila petorica braće (*Klukas, Lobelos, Kosences, Muhlo i Hrvat*) te dvije sestre (*Tuga i Buga*). Sociolingvistička literatura često nam ističe kako je sudbina hrvatskoga jezika

³ Isto. 54. str.

⁴ Isto. 54. str.

⁵ Bičanić, Ante i dr. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Croatica. Zagreb. 13. str.

isprepletena s poviješću hrvatskoga naroda tako da hrvatski jezični identitet seže onoliko u povijest koliko legitimno možemo govoriti o postojanju hrvatskoga jezika, a isto tako s druge strane dokaz nam je o postojanju posebnoga nacionalnoga identiteta hrvatskoga naroda od njegovih najranijih pojavljivanja u prošlosti do danas.⁶ Stoljećima su Hrvati bili pod mnogim vladarima, ginuli pod raznim barjacima, ali uz sve te nedaće koje su ih pratile, jezik Hrvata provlačio se kroz sve to i uvijek nekako isplivavao na površinu. Tako unatoč burnoj prošlosti hrvatski jezik nam je u nasljeđe ostavio mnoge zapise, spomenike i djela kao spomen i trajni dokaz povezanosti između Hrvata i njihova jezika.

⁶ Grennberg, D. Robert. 2005. *Jezik i identitet na balkanu*. Srednja Europa. Zagreb.

3. PERIODIZACIJA POVIJESTI HRVATSKOGA JEZIKA

Tradicionalna periodizacija hrvatske jezične povijesti dugo se dijelila na dva razdoblja: razdoblje do hrvatskoga narodnoga preporoda, u kojem se vrlo malo toga isticalo kao nešto dobro, i razdoblje nakon hrvatskoga narodnoga preporoda, razdoblje koje se idealiziralo, a jezična povijest znatno uljepšavala. Ipak, 80-ih godina prošloga stoljeća, smatrajući takav pristup nerealnim, Dalibor Brozović predložio je podjelu na šest razdoblja: tri predstandardna (9. st. – kraj 15. st., 16. st., 17. i prva polovica 18. st.) i tri razdoblja razvoja jezičnoga standarda (druga polovica 18. st. – 30. godine 19. st., 30. godine 19. st. – kraj 19. st., 20. st.).⁷ S ovakvom periodizacijom slažu se mnogi kroatisti, dok neki čak misle da se hrvatski jezik počeo standardizirati i prije polovice 18. stoljeća. Prvo i najduže razdoblje povijesti hrvatske pismenosti traje sedam stoljeća. To je vrijeme hrvatskoga srednjovjekovlja gdje se pismenost razvijala na latinskome, staroslavenskome i hrvatskome jeziku, a pisana je glagoljicom, hrvatskom ćirilicom i latinicom. Upravo se po svojoj tropismenosti i trojezičnosti Hrvati razlikuju od svih europskih naroda. Drugo predstandardno razdoblje obuhvaća 16. stoljeće čija se pismenost nadovezuje na tropismeno i trojezično hrvatsko srednjovjekovlje. To je vrijeme obilježeno osmanlijskim nadiranjem s istoka, pustošenjem i haračenjem hrvatskih krajeva te velikim migracijskim kretanjima. Već krajem samoga 15. stoljeća, točnije nakon Krbavske bitke 1493., u kojoj su Hrvati doživjeli veliki poraz, narod na ovim prostorima našao se u nepovoljnome položaju. Pišući o toj bitci, pop Martinac je u *Drugome novljanskom brevijaru* 1495. zapisao: *Turci nalegoše na jazik hrvatski* (jazik se u ovome slučaju odnosio na narod).⁸ Velike migracije nakon osmanlijskih pustošenja dovele su i do razmještaja hrvatskih narječja i njihovih dijalekata. Tako u 16. stoljeću imamo tri podjednako važna hrvatska narječja čiji su izgledi da postanu temelj općehrvatskoga jezičnoga standarda potpuno isti. Čakavština je od iznimne važnosti jer ima jako dugu tradiciju i njome su napisana brojna književna djela. S druge strane, kajkavština dobiva na utjecaju jer se njome govori u Zagrebu koji malo pomalo postaje sve važniji hrvatski grad, a štokavština pomalo postaje sve dominantnija upravo zbog nagla širenja. No, 16. stoljeće ne rješava pitanje općehrvatskoga (standardnoga) jezika. Nadalje, 17. stoljeće i prva polovica 18. stoljeća obilježeni su

⁷ Bičanić i dr. 2013: 14. str.

⁸ Isto. 31. str.

katoličkom obnovom, postupnim povlačenjem Osmanlija, slabljenjem djelovanja književnoga rada mletačke uprave u dalmatinskim gradovima i drugo. Ključno što se dogodilo u ovome razdoblju, a vezano za jezik, to je da se konačno riješilo pitanje općehrvatskoga pisma. Latinica je pobijedila hrvatsku ćirilicu te se otada samo težilo što bolje urediti to pismo kako bi se moglo bilježiti sve glasove hrvatskoga jezika. Isto tako, štokavština se sve više širi, a k tome jako puno pridonose bosansko–hercegovački franjevci koji su svojom književnom djelatnošću pridonijeli uklanjanju dijalektnih razlika i ujednačavanju hrvatskoga književnoga jezika na području od Slavonije do mora. Također dubrovački pisci igraju važnu ulogu u afirmiranju štokavštine, posebno jekavske štokavštine, te je tako na jugoistočnome području na kraju trećega razdoblja riješena dvojba između štokavštine i čakavštine u kojoj je štokavština prevladala. Sredina 18. stoljeća ključno je razdoblje u razvoju hrvatske jezične povijesti jer upravo tada započinju procesi oblikovanja standardnoga jezika. „U tome razdoblju hrvatski se književni jezik sastoji od dvaju pismenih jezika – novoštokavskoga i kajkavskoga. Oba su u procesu standardizacije. Prvo je standardno razdoblje završno razdoblje postojanja sjeverozapadnoga i jugoistočnoga područja nastalih u 16. stoljeću.“⁹ Svi dotadašnji pokrajinski jezici (čakavski i štokavski) zamijenjeni su iznadregionalnim novoštokavskim pismenim jezikom. Njegovu širenju jako su pridonijeli prosvjetiteljski pisci, Dalmatinac fra Andrija Kačić Miošić sa svojim djelom *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* i Slavonac Matija Antun Relković sa svojim djelom *Satir iliti divji čovik*. Nakon hrvatsko-staroslavenskoga jezika, u procesu standardizacije novoštokavština je prvi iznadregionalni pismeni (književni) jezik te tako Dalibor Brozović ističe da je u jezičnome smislu sredina 18. stoljeća važnija nego vrijeme samoga hrvatskoga narodnoga preporoda. Što se tiče kajkavske pismenosti, ona je na svome govornome području i dalje dominantna. Međutim, kao manjinski po broju govornika i području koje posjeduje, kajkavski se pomalo počinje otvarati i približavati (novo)štokavskom. Tako je recimo jedan od najpoznatijih kajkavskih pisaca Tituš Brezovački, pod utjecajem Kačića, napisao nekoliko pjesama i na štokavštini. S druge strane bilo je i onih koji su se žestoko protivili uvođenju štokavštine, a među njima su se najviše isticali Tomaš Mikloušić i Ignac Kristijanović. Na sjevernočakavskome području glagoljična pismenost svedena je samo na crkvenu liturgiju, sjevernočakavske

⁹ Isto. 55. str.

pismenosti pisane latinicom gotovo da više i nema te možemo reći da se posvuda osjeća dominantnost novoštokavskoga jezičnoga utjecaja. Drugo standardno razdoblje može se podijeliti na dva dijela. Prvi se dio odnosi na vrijeme hrvatskoga narodnoga preporoda i na sva zbivanja oko njega, a druga polovica 19. stoljeća obilježena je filološkim školama i njihovim međusobnim sukobima.¹⁰ Razdoblje hrvatskoga narodnoga preporoda vrlo je važno za hrvatsku kulturu i povijest. U tome razdoblju u konačnici se definiralo pitanje osnove općehrvatskoga standardnoga jezika, ukinuto je jekavsko-ikavsko dvojstvo u korist jekavskoga te je reformom Ljudevita Gaja uspostavljen jedinstveni općehrvatski grafijski sustav. Tridesetih godina 19. stoljeća zbili su se neki važni događaji za hrvatski jezik i njegov daljnji razvoj. Tako recimo 1832. grof Janko Drašković piše svoju *Disertaciju*, prvi politički program na hrvatskome jeziku. Nadalje, 1835., počinju izlaziti *Novine horvatske s književnim prilogom Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, a sedam godina poslije osniva se Matica ilirska. Ivan Kukuljević Sakcinski 1843. održao je u saboru prvi zastupnički govor na hrvatskome jeziku, da bi četiri godine nakon toga hrvatski jezik postao služben u javnoj uporabi. Iako je prvenstveno bio politički pokret, hrvatski narodni preporod ostavio je dubok trag i u hrvatskoj jezičnoj povijesti. „U čisto jezičnome smislu hrvatski narodni preporod znači samo dvoje: proširenje već postojećega novoštokavskoga pismenog jezika i na kajkavsko područje (otada svi Hrvati imaju jedan, na (novo)štokavskome narječju temeljen, jezični standard) i reformu grafije. Kajkavski je književni jezik definitivno prestao biti temeljni pismeni jezik sjeverozapadne Hrvatske. Uvođenjem jedinstvenoga standardnog jezika za sve Hrvate, stiliziranoga na novoštokavskoj osnovici, ostvarena su dugotrajna nastojanja da se oblikuje zajednički općehrvatski jezik.“¹¹ Godine 1850. u Beču je održan Bečki književni dogovor na kojem su sudjelovali hrvatski i srpski intelektualci s ciljem razmatranja mogućnosti stvaranja zajedničkoga jezika za ta dva naroda. No taj dogovor nije urodio plodom s obzirom da se dogovoreni zaključci nisu držali ni sami potpisnici, a stoga onda, naravno, dogovor nije imao odjeka ni u narodu. Kao što smo već istaknuli, drugi dio drugoga standardnoga razdoblja odnosi se na nastajanje različitih filoloških škola – zagrebačke, riječke, zadarske i škole hrvatskih vukovaca. Prve tri su ime dobile po gradovima u kojima su djelovali njihovi predstavnici, a škola hrvatskih vukovaca ime je dobila po svom jezikoslovnome uzoru

¹⁰ Isto. 69. str.

¹¹ Isto. 70. – 71. str.

Vuku Stefanoviću Karadžiću.¹² Cilj djelovanja ovih škola bio je da pokušaju dati rješenja za pojedine jezične probleme koje ilirski pokret nije uspio riješiti. Na čelu zagrebačke filološke škole bio je Adolf Veber Tkalčević, a od ostalih poznatijih predstavnika možemo istaknuti Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića, Bogoslava Šuleka te u početku Vatroslava Jagića. Oni se zalažu za hrvatsko jezično jedinstvo nasljeđujući koncepciju iliraca te tako nude neka rješenja koja bi trebala zadovoljiti veći dio govornika. Tako su se zalagali za nastavak *-ah* u genitivu množine (*ženah*, *selah*; zbog toga su imali nadimak *ahavci*), zatim su zagovarali morfonološki pravopis, na primjer *sudca*. Inzistirali su na pisanju starih padežnih nastavaka u dativu, lokativu i instrumentalu množine kao na primjer *nožim*, *nožih*, *noži* te su predlagali da se za slogotvorno *r* piše *er* (*perst*). Predstavnik riječke filološke škole bio je Fran Kurelac. On i njegovi suradnici smatrali su da se jezik treba zasnivati na starini te su veliku važnost pridavali arhaičnosti. Također isticali su da se osnovica standardnoga jezika treba temeljiti na elementima koji su zajednički većini slavenskih jezika. Tako su se na primjer zalagali za nulti nastavak u genitivu množine (*jelen*, *žen*, *sel*), dvojину u imenica i glagola (*dva ju rukopisa*, *uvedosta me u kuću*) i slično. Predstavnici zadarske filološke škole okupljali su se oko časopisa *Zora dalmatinska*, a na njenom čelu bio je Ante Kuzmanić. Oni su se najviše zalagali za štokavsku ikavicu kao osnovicu hrvatskoga standarda. Smatrali su da ona treba biti osnovicom jer je zajednička Dalmaciji, Bosni i Slavoniji te jer su njome napisana mnoga književna djela. Četvrta filološka škola je škola hrvatskih vukovaca s kojom polako ulazimo u 20. stoljeće koje će biti jako turbulentno za hrvatski jezik. Na čelu hrvatskih vukovaca bio je Tomo Maretić, a ostali važniji predstavnici su: Franjo Iveković, Ivan Broz, Vatroslav Rožić i drugi. Oni su zastupali koncepciju hrvatskoga standardnoga jezika po Vuku Karadžiću. Kao pristaše mađaronske politike imali su veliku podršku vlasti Khuena Hedervarya te su tako s visokih političkih pozicija mogli znatno utjecati na hrvatski jezik. „Vukovci zastupaju ideju o jedinstvenome jeziku jednoga naroda dvojakoga imena. Otada pa do danas „serbokroatizam“ je kamen smutnje za hrvatske i srpske jezikoslovce te svjetsku slavistiku.“¹³ Standardnojezična i pravopisna koncepcija hrvatskih vukovaca obilježit će kraj 19. i gotovo cijelu prvu polovicu 20. stoljeća. *Hrvatskim pravopisom* Ivana Broza iz 1892., *Gramatikom i stilistikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* Tome Maretića iz 1899. i *Rječnikom*

¹² Isto. 77. str.

¹³ Isto. 84. str.

hrvatskoga jezika Franje Ivekovića i Ivana Broza iz 1901., hrvatski vukovci pridonijeli su konačnom oblikovanju hrvatskoga jezičnoga standarda na novoštokavskoj osnovici te zapravo možemo reći da je tada za hrvatski standardni jezik napravljen kalup iz kojega je nastao oblik kakav uglavnom mi danas imamo. Isto tako, trebamo istaknuti velike slabosti hrvatskih vukovaca. Ono što im se jako zamjera je to što su zanemarili cjelokupnu bogatu hrvatsku književnu baštinu te u svojim djelima donose samo primjere iz narodne baštine i Karadžićevih i Daničićevih djela. Išli su toliko daleko da su sve nenovoštokavsko novoštokavizirali, a čak su ijekavizirajući mijenjali imena. Treće standardno razdoblje obuhvaća 20. stoljeće i početak 21. stoljeća. Vrijeme je to burnih političkih previranja i povijesnih događaja koji su itekako imali utjecaja na proces jezične standardizacije.¹⁴

¹⁴ Isto. 14. – 90. str.

4. HRVATSKI JEZIK U 20. STOLJEĆU

Djelovanje hrvatskih vukovaca s kraja 19. stoljeća obilježilo je dobrim dijelom i prvu polovicu 20. stoljeća pa stoga i ne čudi, kao što smo već i istaknuli, da je njihova standardnojezična koncepcija čvrsto ukorijenjena u današnji hrvatski standardni jezik. Hrvatski jezik u 20. stoljeću doživio je visoki razvojni stupanj, postavljeni su čvrsti temelji jezičnome standardu što je pred kraj stoljeća rezultiralo time da se hrvatski jezik izborio za vlastiti naziv postavši službenim državnim jezikom. Dakle, osim toga što je proces standardizacije došao k svom vrhuncu, u 20. je stoljeću učvršćen i sociolingvistički status hrvatskoga jezika koji je prošao trnovit put od borbe za ravnopravnost, legitimnost, pravo na vlastito ime do toga da postane službenim jezikom.¹⁵ Društveno-politička zbivanja i ideološka kreiranja u 20. stoljeću vrlo su bogata i različita pa se i jezični razvoj može pratiti ukorak s tim promjenama. Samardžija je tako treće standardno razdoblje okvirno podijelio na pet (pod)razdoblja, a to su: razdoblje od početka stoljeća pa do kraja prvoga svjetskoga rata 1918., zatim vrijeme Države i Kraljevine SHS, od 1918. do 1941., treće razdoblje je razdoblje NDH i Drugoga svjetskoga rata, četvrto od Drugoga svjetskog rata pa do prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj 1990. i peto razdoblje od 1990. do danas.¹⁶

4.1. RAZDOBLJE OD 1901. DO 1918.

Na početku 20. stoljeća utjecaj vukovske standardnojezične koncepcije prvenstveno se očitovao kroz jezično savjetništvo i pravopis. Glavna je značajka jezičnoga savjetništva vukovskoga tipa jezični purizam, odnosno, štokavski purizam. Vukovci su se tako u skladu sa svojim standardnojezičnim načelima odlučili zalagati da se iz *jezika knjiga* izbace svi leksemi, pa čak i veće jezične strukture, koje ne pripadaju novoštokavskome dijalektu, preciznije, jeziku Karadžića i Daničića. Tomo Maretić ističe se kao najizraženiji savjetodavac među vukovskim filolozima. Prednost je uvijek davao narodnim, folklornim riječima, posebno onima koje je pronalazio u

¹⁵ Badurina, Lada. *Standardizacijski procesi u 20. stoljeću*; 2010.; https://bib.irb.hr/datoteka/538526.Zbornik38_Badurina.pdf 70. str. (pristupljeno 24. 8. 2019.)

¹⁶ Bičanić i dr. 2013: 89. str.

djelima Vuka Karadžića. Međutim, takav rigidan stav nije bio održiv u svim situacijama, to jest, tamo gdje već za prihvaćene lekseme u *jeziku prostoga puka* nije bilo prikladne zamjene. Stoga je Maretić morao prihvatiti neke *nenarodne* lekseme poput *dalekozor*, *domobran*, *kišobran*, *gromobran*, *razdoblje*, *jezikoslovac* i druge.¹⁷ Nadalje, Maretić je bio nesklon i spram nekih složenica, posebno onih koje su tvorene prema njemačkome ili češkome uzoru kao što su *milodar*, *vadičep*, *vatrogasac* i slično. Isto tako, kao i svi vukovci, Maretić je bio protiv leksema iz čakavskoga i kajkavskoga narječja te je nudio zamjene za određene riječi iz tih narječja. Na primjer *halabuka* (bolje: *buka*), *črknja* (bolje: *zarež*), *potepuh* (bolje: *skitač*). Ipak, Maretić će prihvatiti neke riječi iz kajkavskoga i čakavskoga narječja objašnjavajući to tako da su se te neke riječi toliko udomaćile u književnome jeziku da ih je naprosto teško maknuti iz njega i zamijeniti nekim drugima. Također Maretić je prihvaćao neke strane riječi i davao im prednost pred, prema njemu, nepoželjnim dijalektizmima i novotvorenicama. Tako je recimo davao prednost *klaviru* ispred *glasovira* te *muzici* i *muzičaru* ispred *glazbe* i *glazbenika*.¹⁸ Uz Maretića, gorljivi zagovornik čišćenja hrvatskoga jezika od barbarizama, bio je i Vatroslav Rožić koji je barbarizmima smatrao sve ono što se protivi čistome štokavskome književnome jeziku. Godine 1904. u Zemunu je objavio jezični savjetnik pod naslovom *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku* u kojem dosta slijedi Maretića koji je potkraj 19. stoljeća objavio *Antibarbarus*, puristički dodatak *Stilistici*. Rožić je bio jako radikalan kada je u pitanju jezični purizam tako da se protivio i neologizmima, provincijalizmima i arhaizmima te su tako neki njegovi jezični savjeti i prihvaćeni (*aktuelan* umjesto *aktuelan*, *dosadno* umjesto *dugočasno*, *susjed*, a ne *komšija* i druge.) Nadalje, iz toga razdoblja trebamo spomenuti i Nikolu Andrića i njegovo djelo *Branič jezika hrvatskoga* iz 1911. godine. U *Braniču* Andrić obrađuje uglavnom probleme koji se tiču leksičko-semantičke jezične razine. Iako uvažava vukovsku jezičnu koncepciju, Andrić se zalaže za malo slobodniji odnos prema Karadžićevu nasljeđu. U nekim situacijama po pitanju hrvatsko-srpskih jezičnih odnosa zastupa drugačiji stav od ostalih vukovaca upozoravajući i ističući neke posebnosti svojstvene samo hrvatskom jeziku.¹⁹

¹⁷ Badurina 2010: 77. str.

¹⁸ Isto. 78. str.

¹⁹ Bičanić i dr. 2013: 92. str.

4.2. RAZDOBLJE OD 1918. DO TRAVNJA 1941.

U razdoblju koje je uslijedilo Hrvati su promijenili nekoliko državnih ustrojstava. Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije i završetka Prvoga svjetskoga rata našli su se zajedno sa Srbima i Slovencima u državi SHS koja 1929. godine mijenja ime u Kraljevina Jugoslavija. Deset godina poslije unutar Kraljevine osnovana je Banovina Hrvatska kao autonomna jedinica. U takvoj je državnoj zajednici stav prema jeziku bio jasan. „U Kraljevini SHS, prema tadašnjemu tumačenju, živi jedan („naš“) narod s trima plemenima (Srbi, Hrvati i Slovenci) koja govore jednim i jedinstvenim jezikom. Jezik se službeno naziva srpsko-hrvatsko-slovenački.“²⁰ Međutim istina je ponešto drugačija. Iza toga naziva krije se srpski jezik koji se sustavno, a i često uz političku prisilu, nametao Hrvatima u mnogim sferama javnoga života poput novinarstva, školstva, javne uprave, pravosuđa, vojske i slično. Nakon atentata u beogradskoj skupštini u kojoj su smrtno stradali hrvatski političari na čelu sa Stjepanom Radićem, hrvatsko-srpski odnosi postaju još zategnutiji. Kao i u državi SHS, Kraljevina Jugoslavija provodi istu jezičnu politiku o jedinstvenome jeziku, a sve što se tome proturječi smatralo se dijalektnim, neknjiževnim i nepravilnim. No, želja i potreba hrvatskih jezikoslovaca da se sve više istaknu posebnosti hrvatskoga jezika bila je sve jača. U središtu pozornosti našle su se razlike između hrvatskoga i srpskoga standardnoga jezika. Iz toga razloga pojavit će se prvi razlikovni srpsko-hrvatski rječnici. Badurina ističe da je cilj, a i neskrivena intencija tih rječnika bila savjetodavna, a to znači dati uvijek prednost hrvatskoj riječi naspram srpskoj. „U svega dvije godine objelodanjena su dva razlikovna rječnika/savjetnika: godine 1939. Julije Benešić u svojoj na poljskom jeziku pisanoj gramatici (*Gramatykajęzykachorwackiegoczyliserbskiego*, Warszawa – Zagreb) dopisuje poglavlje Serbyzmy i kroatyzmy (str. 235–278); godine 1940. Petar Guberina i Kruno Krstić objavljuju knjižicu *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika* (Zagreb), u kojoj nakon Guberinine uvodne rasprave (*Lingvistička rasprava o hrvatskom književnom jeziku* str. 7–69) slijedi Guberina-Krstićev *Rječnik razlika između srpskoga i hrvatskoga književnog jezika* (str. 79–217).“²¹ Osim ova dva spomenuta razlikovna rječnika, brigu o kulturi i čistoći hrvatskoga jezika pokazuju i mnogi drugi hrvatski

²⁰ Isto. 93. str.

²¹ Badurina 2010: 81. str.

jezikoslovci. Tako na primjer Jozo Dujmušić u dnevniku *Obzor*, a kasnije i u časopisu *Hrvatska straža* objavljuje preko dvije tisuće jezičnih savjeta. Nadalje, trebamo istaknuti da je 1931. godine u Beogradu osnovano Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost u sklopu kojeg već iduće godine počinje izlaziti časopis *Naš jezik*. Uredništvo toga časopisa na čelu s Aleksandrom Belićem sustavno želi posebnosti hrvatskoga jezika prikazati provincijalizmima nedostojnim bilo kakve funkcije u standardnome jeziku. Nezadovoljni tim stanjem, skupina hrvatskih jezikoslovaca i srednjoškolskih profesora na čelu sa Stjepanom Ivšićem osniva društvo *Hrvatski jezik* u sklopu kojeg se počinje izdavati časopis *Hrvatski jezik* čija je glavna zadaća bila njegovanje hrvatskoga jezika. Tako je pritisak hrvatskih jezikoslovaca postao sve jači, a usporedno s tim beogradska je vlast popustila pod pritiskom hrvatske oporbe tako da je 1939. godine proglašena Banovina Hrvatska na čelu s banom Ivanom Šubašićem. Uspostavom Banovine bitno se poboljšava i položaj hrvatskoga jezika. Dokaz tome je i vraćanje u uporabu prvotne inačice Boranićeva pravopisa čije je ponovljeno četvrto izdanje objavljeno već 1939. te takozvano banovinsko, osmo, 1941., a godinu prije prerađena je i Florschutzova *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*.²²

4.3. RAZDOBLJE OD TRAVNJA 1941. DO SVIBNJA 1945.

Stvaranjem NDH i dolaskom ustaša na vlast za hrvatski jezik započelo je jedno kratko, ali vrlo značajno razdoblje, razdoblje u kojem je došlo do potpunoga preokreta u jeziku. Dolaskom na vlast, ustaše su pokazale veliko zanimanje i uplitanje u jezična pitanja. Na taj način jezik su sustavno koristili za širenje i učvršćivanje svoje ideologije. Glavni jezični cilj te ratne politike odnosio se na aktivnosti oko *hrvatskih riječi* koje su pod svaku cijenu trebale biti zamijenjene onim *nehrvatskim*. Druga važna jezična stvar na koju je tadašnja vlast bila usmjerena bio je pravopis. Imajući na umu nepovoljan položaj hrvatskoga jezika u razdobljima prije, ustaške su vlasti izabrale upravo to nacionalno i politički osjetljivo područje jezika kako bi na taj način stvorili dojam o sveobuhvatnoj brizi za sve probleme hrvatskoga

²² Bičanić i dr. 2013: 93. – 96. Str.

naroda.²³ Odmah na početku svoga djelovanja ustaše osnivaju *Hrvatski državni ured za jezik* čija je osnovna namjena bila briga za jezik. Taj ured bio je jedini ovlašten za rješavanje svih jezičnih pitanja poput odobravanja i zabranjivanja izdavanja knjiga, vodio je skrb o izradi osnovnih udžbenika i priručnika, izdavao je brojne jezične savjete koje su uglavnom svi koji su pisali morali prihvatiti i mnoge druge stvari. Uz mnoge društvene i političke promjene koje su se događale, važno je bilo narod upoznati i s jezičnim promjenama. Tako se preko radiostanica vršila promidžba emitirajući jednom tjedno radijsku emisiju *Hrvatski jezik*. Pisani oblik jezične promidžbe vršen je odabirom jezičnoga ili pravopisnoga problema na koje bi *Hrvatski državni ured za jezik* odgovarao na zahtjev pojedinca ili ustanove. *Hrvatski državni ured za jezik* pitanje gramatike riješio je na jednostavan način tako da je prihvatio prerađeno izdanje gramatike Josipa Florschutza koja je prvotno nosila naziv *Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika*, da bi ustaške vlasti iz naziva izbacile riječ *srpskog*, a riječ *gramatika* zamijenili riječju *slovnica*. Zadatak o izradi rječnika preuzeo je *Hrvatski izdavački bibliografski zavod*. Korpus rječnika hrvatskoga književnoga jezika nije sasvim precizno određen. Cilj je bio da rječnik za razliku od Brozova i Ivekovićeve rječnika bude ispisan riječima samo iz hrvatskih izvora, no taj korpus izvora jako je neprecizno određen. Ono što je koliko toliko bilo točnije definirano vremenski je okvir korpusa te je rečeno da će u rječnik hrvatskoga književnoga jezika ući „jezično blago novih hrvatskih pisaca.“ Glavni izvor trebao je biti roman *Ognjište* Mile Budaka, u ono vrijeme najopsežnije i najizdavanije djelo. Valja napomenuti da je tomu romanu dana tolika važnost iz razloga što je sam Mile Budak bio visoki dužnosnik u ustaškoj vlasti obnašajući mjesto ministra nastave i vanjskih poslova. Radeći na korpusu toga rječnika bilo je zanimljivo pratiti odnos prema riječima iz kajkavskoga i čakavskoga narječja. Na pitanje što s tim riječima Kruno Krstić dosta je radikalno odgovorio: „Rječničko blago kajkavskog i čakavskog narječja, u koliko nije ušlo u opću upotrebu i suvremenu književnost, treba sasvim izostaviti.“²⁴ S druge je strane jezikoslovac Josip Jedvaj bio mnogo tolerantniji po tom pitanju: „U kajkavskom i čakavskom narječju ima podosta rieči za pojmove, koji u štokavskom narječju ili uopće nemaju imena ili je naziv ograničen na mnogu užu

²³ Samardžija, Marko. 1993. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*; Hrvatska sveučilišna naknada. Zagreb.

²⁴ Isto.

upotrebu (provincijalizam, lokalizam) nego je kajkavsko ili čakavsko narječje. Takve kajkavske i čakavske riječi trebaju svakako ući u rječnik. Dosad su ih izgonili iz hrvatskog književnog jezika kao da ta dva narječja nisu grane hrvatskog jezičnog stabla i time umanjivali izražajnu moć hrvatskog jezika.²⁵ Nadalje, raspravljalo se o tome što sa stranim riječima. Kruno Krstić predlagao je da se uvedu samo one tuđice za koje nema prave zamjene barem dok se ne pronađe domaća riječ za određeni pojam. Jedvaj je opet bio tolerantniji zalažući se za to da u rječnik uđu sve one tuđice kojima se koriste naši književnici, a pritom dajući čitateljima mogućnost da sami pronađu domaću zamjenu. Na čelu projekta oko izrade rječnika bio je profesor Stjepan Ivšić, rektor Hrvatskoga sveučilišta, a pomagali su mu Stjepan Pavičić, upravitelj II. klasične gimnazije, doktor Blaž Jurišić, profesor više pedagoške škole te članovi uredništva Hrvatske Enciklopedije i mnogi drugi jezični stručnjaci. No to je uglavnom sve što se zna o tom projektu koji iz nekoga nepoznatoga razloga nikada nije dovršen. Isto tako, ne zna se dokle se stvarno stiglo u izradi rječnika i što je kasnije bilo s prikupljenom građom. Nadalje, i po pitanju pravopisa došlo je do promjena. Iako je Boranićev pravopis, točnije njegovo osmo izdanje, bio službeni pravopis i na početku ustaške vlasti, sredinom 1941. godine objavljena je *Ministarska naredba o hrvatskom pravopisu* u kojoj se isticalo kako hrvatski pravopis mora odgovarati duhu hrvatskoga jezika, da se hrvatski pravopis mora provesti na etimološkome načelu te da se utvrde sve etimološke mogućnosti osnovane na znanosti. To etimološko načelo provelo se samo u nekim slučajevima kao na primjer: glas *đ* (*žed+ca>žeđca*, a ne *žećca*); da se u pisanju imeničkih dočetakata *-tak*, *-dak*, *-tac* i *-dac* uvijek pišu *t* i *d* (*zadatci*, *retci*, *mlatci*), isto tako se postupalo i kod vlastitih imena, na primjer naseljenih mjesta (*Gradac>Gradca*, a ne *Graca*); i da se u riječima kojima se označuje viši ili niži položaj u odnosima službe, zvanja, zanimanja, organizacije i slično, u predmecima *nad-* i *pod-* uvijek piše *d* bez obzira na akustička svojstva suglasnika iza njega (*nadporučnik*, *podpredsjednik*.) Vjerojatno je tom naredbom potaknuta izrada novoga pravopisa čiji su autori bili Franjo Cipra, Kruno Krstić i Petar Guberina. Međutim do izdanja toga pravopisa nikada nije došlo. Razlog neizdavanja pravopisa je taj što pravopis nije napravljen prema korijenskome načelu koji je u međuvremenu, na temelju zakonskih propisa, uveden u hrvatski javni život. Ključna stvar za pravopis dogodila se 14. 8. 1941. kada je donesena *Zakonska*

²⁵ Isto.

odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu, koji je nedvojbeno ključni dokument ustaškoga jezičnoga zakonodavstva. Tom odredbom zahtijevalo se da se dugi refleks jata piše *ie* jer se na hrvatskome jeziku ima pisati na korijenskome, a ne na zvučnome pravopisu. Budući da morfonološka pravila još nisu bila ustaljena, ta je odredba donijela mnogo zbrke u pisanju. Tako su se u novinama ubrzo mogle vidjeti riječi poput *ožtećen*, *pjestnik*, *glastnik*, *zapovjednikčtvo*, *srdičte*, *siromačtvo* i slično. Zamjenom *ije* sa *ie* mogle su se vidjeti i riječi poput *ubien*, *razumiem*, *smiem*, *ranie* i druge. Konačno, u kolovozu 1942. objavljeno je *Koriensko pisanje*, prvi pregled pravila novoga, morfonološkoga pravopisa koji je priredio Bratoljub Klaić uz suradnju članova *Hrvatskog državnog ureda za jezik*. Otada je jedini službeni pravopis bio morfonološki pravopis te se rijetko događalo da je išta pisano fonološkim. No, izrada pravoga pravopisnoga priručnika morfonološkoga pravopisa potrajala je gotovo dvije godine. Početkom školske godine 1944./45. izišao je *Hrvatski pravopis* Franje Cipre i Bratoljuba Klaića, najopsežniji hrvatski pravopis dotad. Prvi dio *Pravopisa* sadržavao je pravopisna pravila, a drugi je dio bio rječnik. Uz sve ove jasne odredbe i zakone ustaške su vlasti težile strogoj čistoći hrvatskoga jezika. Purizam, odnosno svijest o čistoći jezika, nije bila neka novost ni kod ostalih europskih jezika, no takva jezična politika nosila je sa sobom podjele književnika i ostalih kulturnih radnika u dvije skupine: onu koja je naginjala prema potpunoj čistoći jezika i onu koja je na sve načine pokušavala opravdati uporabu tuđica u hrvatskome jeziku. Međutim, ustaške vlasti za te podjele nisu marile, nego su pod svaku cijenu željele očistiti hrvatski jezik od svih tuđica te su jednako tako forsirale stvaranje novotvorenica. Tako se preko noći prestao slušati *radio*, već se slušao *krugoval*, nije se putovalo *automobilom*, već *samovozom*, nije se gledao *film*, već *slikopis* i mnoge druge stvari. Osnivanje NDH donijelo je sa sobom i formiranje oružanih snaga, a ono opet i potrebu za novim vojnim nazivljem. Budući da je u Kraljevini SHS službeni svagdje bio srpski, ustaške su vlasti imale dva načina kako osmisliti vojno nazivlje: ili smisliti novo ili posegnuti u hrvatsku jezičnu prošlost. Kako je ovaj drugi način puno praktičniji, posegnulo se upravo za njim. Tako su se preuzele mnoge riječi iz Vrančićeva *Dikcionara* poput *boj*, *neprijatelj*, *vojevanje* i slično. Također, Bogoslav Šulek autor je hrvatskoga vojnoga nazivlja u 19. stoljeću od kojega su ustaše preuzeli isto velik broj riječi. Nadalje, i Miroslav Krleža je u svojoj zbirci *Hrvatski bog Mars* zapisao mnoge riječi hrvatskoga vojnoga nazivlja poput *časnik*, *satnik*, *topništvo*, *novačenje* i druge. Komunistička je vlast nakon raspada NDH iz uporabe izbacila sve te riječi smatrajući ih ustaškim što

naravno nije točno. Uspostavom suverene hrvatske države ovi vojni nazivi opet su vraćeni i sastavni su dio Hrvatskih oružanih snaga. Jezična epizoda u NDH vrlo je kratka, ali jako dinamična i mogli bismo reći agresivna. Na silu su se htjele izbaciti sve riječi koje su imale veze s prošlim režimima, a na taj način su ustaške vlasti širile i učvršćivale svoju ideologiju među narodom. Pozivali su se na hrvatsku jezičnu prošlost, a ako u njoj nisu pronašli zadovoljavajuće rješenje, stvarali su nova. Upravo je to dokaz da ustaška vlasti zapravo i nije stvorila mnogo riječi, no raspadom NDH novi je režim odbacio i tu praksu stoljetne jezične hrvatske prošlosti ne želeći imati nikakve veze ni s čim što je bilo u vezi s ustaškom vlašću.²⁶

4.4. RAZDOBLJE OD SVIBNJA 1945. DO PROLJEĆA 1990.

Nakon raspada NDH i stvaranja nove jugoslavenske države započinje nova faza u standardizaciji hrvatskoga jezika. Jezična pitanja vraćaju se starim problemima jer se ponovno oživljava ideja o hrvatskome i srpskome jezičnome jedinstvu.²⁷ Usprkos zakonu o ravnopravnosti jezika u novonastaloj državi, srpski jezik nameće se kao dominantan jezik u sudstvu, državnoj upravi, zakonodavstvu, vojsci i svim ostalim državnopravnim institucijama i ustanovama. Promjene na političkoj sceni sve više utječu i na područje jezika te se tako prekida sa svom jezičnom praksom iz prethodnoga razdoblja. Hrvatske riječi zamjenjuju se internacionalizmima, zabranjuju se novotvorenice nastale za vrijeme NDH te u hrvatski jezik ulazi jako puno srbizama. Jezična tolerantnost potrajala je tek toliko da je uspjelo doći do još dva, devetoga i desetoga, izdanja Boranićevoga pravopisa 1947. i 1951. godine. Godine 1952. Belić izdaje *Pravopis srpskohrvatskog jezika* koji je trebao poslužiti kao privremeno rješenje za hrvatsku i srpsku književnost. S takvim rješenjem nije se slagao profesor Jonke koji je isticao da ako hrvatska književnost ima svoj pravopis, a srpska svoj, onda bi polazišna točka za stvaranje novoga pravopisa trebala biti oba pravopisa. Ideja o zajedničkome pravopisu najprije se pokušala realizirati u *Anketi o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa* koja se provodila od rujna 1953. do prosinca 1954. godine, a pokrenulo ju je uredništvo časopisa *Letopis Matice srpske* iz Novoga Sada. „Raspisujući *Anketu o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa*

²⁶ Isto.

²⁷ Bičanić i dr. 2013: 99. str.

uredništvo *Letopisa Matice srpske* nesumnjivo je dobilo politički mandat za ponovno aktualiziranje pitanja jezično-pravopisnoga sjedinjenja jezika kojima je u podlozi književnih jezika bila štokavska osnovica. Ispitanicima se pritom diskretno sugeriralo da su poželjan oblik takva zajedništva ekavština i latinica, podsjećanjem na velikane iz bliže i dalje prošlosti.²⁸ Ovom anketom htjelo se vidjeti koliko se daleko može ići u srbizaciji jezika i pravopisa. No, ipak, anketom se utvrdilo da se pismom i jezikom ne može trgovati te je ova anketa podsjetila na onu Skerlićevu iz 1913./14. godine koja je također završila neslavno. Stoga je 1954. godine u Novome Sadu održan skup na kojem su postavljeni temelji novoj, dogovorenoj jezičnoj politici. Ta jezična politika težila je onim istim ciljevima kao i ona starojugoslavenska. Delegaciju hrvatskih jezikoslovaca u Novome Sadu dočekaao je već pripremljeni scenarij te su tako dovedeni pred zid na koji su samo morali staviti svoj pečat. Profesor Jonke oštro je kritizirao taj čin nazivajući takvu jezičnu politiku pogubnom. On je smatrao da će se tim dogovorom zaštititi posebnosti hrvatskoga književnoga jezika i srpskoga književnoga jezika te njihove postignute standardnosti, a ne da će se na jezik gledati s nekakva unitarističkoga gledišta.²⁹ „Već je u letopisovoj anketi Jonke naveo jezikoslovne razloge koji takvu politiku čine neostvarivom. Ustvrdjuje da su Hrvati i Srbi kao posebni narodi izgradili u posljednjih stotinu godina prema svojem ekonomskom, društvenom i političkom razvoju unekoliko različite tipove književnoga jezika na ponešto različitoj podlozi, ijekavskoj, odnosno ekavskoj.“³⁰ Nadalje, Jonke ističe da se nijedan narod ne odriče svoje književnojezične tradicije te da je zbog svega toga vrlo teško to učiniti i Hrvatima i Srbima ma kolika god bila želja za izjednačivanjem.³¹ Ipak, sporazum je morao biti potpisan te je sadržavao deset točaka. Prva se točka odnosila na utvrđivanje naziva i sadržaja jezika, a službeni naziv mu je bio srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski s dva izgovora, ijekavskim i ekavskim. Druga točka navodi obavezno isticanje obaju naziva u službenoj uporabi, treća nalaže ravnopravnost obaju pisama, latinice i ćirilice, a četvrta obaju izgovora. Peta točka predviđa stvaranje zajedničkoga rječnika, šesta izradu zajedničke znanstvene i strukovne terminologije, sedma zajednički pravopis dok osma točka zabranjuje samovoljno prevođenje tekstova. Posljednje dvije točke bile su zapravo

²⁸ Bašić, Nataša. 2007. *Ljudevit Jonke i jugoslavenski jezični unitarizam*. Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika 5 / 54: 162. str.

²⁹ Isto. 162. str.

³⁰ Isto. 163. str.

³¹ Isto. 163. str.

provedbene naravi. Kako to pretežno biva, te točke uglavnom su bile formalnoga karaktera, dok se u praksi toga jako malo provodilo. Zbog toga se i dalje nastavio sukob između Ljudevita Jonkea i srpskih jezikoslovaca.³² Bilo je tu jako puno nedosljednosti, iskrivljenih činjenica i, kao što smo već istaknuli, neprovedivosti. Upravo zbog svega toga Novosadski dogovor je godinama služio srpskome jezikoslovlju kao jako oruđe u provedbi srbizacije jezika i širenju njegovoga utjecaja na gotovo cijelo štokavsko govorno područje. Dugotrajni i konstantni prigovori i pritisci Ljudevita Jonkea poslužili su kao vjetar u leđa mlađem naraštaju hrvatskih jezikoslovaca kojima se na taj način otvarao prostor za javno djelovanje i otvaranje novoga poglavlja u hrvatskome jezikoslovlju. Kao ključ toga novoga jezikoslovnoga poglavlja stoji znamenita *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* iz 1967. godine. Vrijeme koje je uslijedilo samo nekoliko godina nakon *Deklaracije* obilježeno je *hrvatskim proljećem*. Početkom 70-ih godina prošloga stoljeća javila se izrazita potreba za isticanjem nacionalne osviještenosti, a u jezičnome smislu, hrvatske jezične posebnosti. Vrijeme *hrvatskoga proljeća* započelo je *Deklaracijom*, a kulminaciju je doživjelo odbacivanjem Novosadskoga dogovora. „U ozračju hrvatskoga proljeća 1971. godine četiri su hrvatske znanstvene i kulturne ustanove otkazale Novosadski dogovor kao velikosrpski jezični akt uperen protiv samobitnosti, slobode i naravnoga razvitka hrvatskoga jezika: MH s Jonkeom na čelu (16. travnja), HFD (8. svibnja), Institut za jezik JAZU (10. svibnja) i DKH (1. srpnja).“³³ „Propast Novosadskoga dogovora bila je simptomatična za druge promjene do kojih je dolazilo unutar jugoslavenske federacije. Federalna vlast je 1960. počela predavati nadležnosti republikama. Hrvatska „Deklaracija“ bila je uvod u razdoblje političkih nemira u Hrvatskoj koji su kulminirali pokretom Hrvatskoga proljeća (1971.), u kojem su Hrvati tražili veću nezavisnost od Beograda.“³⁴ Isto tako, Matica hrvatska prekida rad na zajedničkome rječniku te odustaje od zajedničkoga pravopisa. Odbacivanjem spomenutoga pravopisa hrvatski jezikoslovci kreću s izradom novoga hrvatskoga pravopisa na fonološkim načelima koji se trebao pojaviti u rujnu 1971. Na čelu toga projekta bili su Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš. Međutim, sve to nije moglo proći bez oštre reakcije ondašnje vlasti. „Sve je to naišlo na oštru osudu vladajuće politike koja kreće u obračun s hrvatskim „nacionalizmom“ – progone se

³² Isto. 164. str.

³³ Isto. 171. str.

³⁴ Grennberg 2005: 45. str.

hrvatski javni i kulturni djelatnici, zabranjuju se knjige koje jezik nazivaju *hrvatskim*, pridjev *hrvatski* u imenima raznih društava i ustanova zamjenjuje se genitivnom konstrukcijom, zabranjen je rad Matice hrvatske itd.³⁵ Velik broj otisnutih primjeraka Babić-Finka-Moguševa pravopisa je uništen, no ipak, iako nepotpun, otisnut je u Londonu 1972. godine odakle mu i naziv *Londonac*. Krajem 1971. godine dogovorom najviših državnih dužnosnika u Karađorđevu odlučeno je da se *hrvatsko proljeće* mora prekinuti. Tako su uslijedila uhićenja mnogih hrvatskih studenata, intelektualaca koji su morali odslužiti dugogodišnje zatvorske kazne, a nekolicina istaknutijih jezikoslovaca, među kojima je bio i Ljudevit Jonke, prisilno je umirovljena. Unatoč svemu tome prohrvatski jezični smjer se održao i na koncu pobijedio. Ustavom iz 1974. godine se koliko toliko otvorio put jezičnopolitičkoga napretka i objave hrvatskoga imena. „U ustavne amandmane 1971. i u hrvatski Ustav 1974. ušao je naziv „hrvatski književni jezik“ pa se i udžbenici materinskoga jezika počinju objavljivati pod naslovima koji sadržavaju taj naziv.“³⁶ Tako je 1974. objavljen udžbenik za srednje škole autora Josipa Silića i Dragutina Rosandića pod naslovom *Osnove fonetike i fonologije hrvatskog književnog jezika*. Nadalje, unatoč zabranama, u narednom periodu uslijedilo je tiskanje važnijih jezikoslovnih djela, a i objavljeni su i pretisci starijih hrvatskih rječnika poput Vrančićeva, Habdelićeva, Belostenčeva, Jambrešić-Sušnikova. Godine 1976. objavljen je završni svezak *Akademijina povijesnoga Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Također u svescima se počinje objavljivati rječnik Julija Benešića koji je ostao u rukopisu i nedovršen pod naslovom *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Isto tako, 1952. Hrvatsko filološko društvo počinje izdavati časopis *Jezik* u kojem se objavljuju mnogi vrijedni i zanimljivi radovi o povijesti hrvatskoga jezika.³⁷

³⁵ Bičanić i dr 2013: 101. str.

³⁶ Isto. 101. str.

³⁷ Isto. 102. str.

4.5. DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika ostavila dubok trag i na političkoj i na jezičnoj sceni. U prethodnome poglavlju, govoreći o položaju jezika nakon Drugoga svjetskoga rata, već smo se dotakli nekih tema i događaja koji su prethodili *Deklaraciji*, ali ćemo ih opet spomenuti da bismo bolje shvatili kako i zašto je došlo do same objave *Deklaracije*. Stvaranjem jedinstvene jugoslavenske nacije težilo se i stvaranju jednoga zajedničkoga nacionalnoga jezika. Najveću ulogu u tom procesu imali su svakako hrvatski i srpski jezici, što naravno, nije nikakva novost jer se još od Bečkoga dogovora 1850. pokušavalo ujediniti i zajedničkom normom uokviriti ta dva jezika. Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Prve Jugoslavije 1918. srpski se jezik nameće kao dominantan u većini javnoga, političkoga i društvenoga života. „Pokazalo se, naime, da su sve instance velikosrpske partijske vlasti upravo u praksi poduzimale sve da hrvatska jezična varijanta, kako se to tada nazivalo, bude potisnuta i nadvladana, pa da se svijesti sveukupnog stanovništva nametnu sva bitna obilježja srpskoga govora kao državnog jezika.“³⁸ To se donekle nastojalo ispraviti na II. zasjedanju AVNOJ-a 1944. godine kada je donesena odredba o objavljivanju odluka i proglašenja na četiri jezika: srpskom, hrvatskom, slovenskom i makedonskom. Nadalje, Ustavom iz 1946. u članku 65. definira se da se propisi moraju objavljivati na jezicima narodnih republika. Kasnije je ustavom iz 1963. određeno da se savezni zakoni objavljuju na srpsko-hrvatskome, odnosno hrvatsko-srpskome, slovenskome i makedonskome. No u praksi to nije bilo baš tako. Hrvatski i srpski jezici služili su kao dio programa stvaranja jugoslavenskoga identiteta, posebno na kulturnome i umjetničkome polju. „Dakako, stvaranjem zajedničkoga jezika Hrvata, Srba, Crnogoraca i bosanskih Muslimana režim je nastojao neutralizirati potencijalno sporna pitanja koja su zadirala u osjetljivo područje nacionalnih odnosa, primjerice definiranje naziva i korištenja službenoga jezika Srba u Hrvatskoj i multinacionalnim sredinama poput Bosne i Hercegovine.“³⁹

³⁸ Brandt, Miroslav. 1994. *Povijesno mjesto Deklaracije o imenu i položaju hrvatskoga književnog jezika iz 1967. godine*; Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 27 No. 1: 349. str.

³⁹ Batović, Ante. 2010. *Zapadne reakcije na objavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika 1967. godine*; Časopis za suvremenu povijest; 3/42.: 580. str.

Stvaranje zajedničkoga jezika kulminiralo je Novosadskim dogovorom te se tako došlo do definicije koja je bila prisutna u društvenim i jezičnim krugovima, a odnosila se na to da su hrvatski i srpski jezici dvije varijante istoga jezika. Inzistiralo se na tome da se u službenoj uporabi moraju koristiti oba naziva, srpskohrvatski i hrvatskosrpski.⁴⁰ Zatim je uslijedila izrada zajedničkoga pravopisa te se težilo k tome da se što više izjednači terminologija. Hrvatski povjesničar Miroslav Brandt tvrdio je da su hrvatski jezikoslovci i književnici bili prisiljeni od strane komunističke partije raditi na zajedničkome pravopisu sa srpskim jezikoslovcima. Isto tako, profesor Jonke isticao je da je stvaranje zajedničkoga jezika bilo zapravo kompromisno rješenje u kojem bi se Srbi odrekli ćirilice, a Hrvati ijekavice. Godine 1960. došlo je do tiskanja zajedničkoga pravopisa u dva oblika. „Zagrebačko izdanje nosilo je naslov *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Tiskano je ijekavicom na latinici, dok je novosadska varijanta tiskana ekavicom, na ćirilici, pod naslovom *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Novi je pravopis regulirao uporabu jedinstvenog pravopisa, dva pisma (latinica i ćirilica), dva izgovora (ijekavski i ekavski) te istočni i zapadni oblik izgovora stranih riječi. Novosadski dogovor također je ostavio pojedincima mogućnost izbora varijante jezika kojom će se služiti.“⁴¹ Sve te jezične nesuglasice i prijepori između hrvatskih i srpskih jezikoslovaca kulminirali su 1966. godine nakon pada Aleksandra Rankovića kao prvoga čovjeka Službe državne sigurnosti (UDBA), a pravi povod izdavanju Deklaracije uslijedio je nakon objave prva dva sveska zajedničkoga rječnika 1967. godine. Problem toga rječnika Ljudevit Jonke vidio je u nejasnome razlikovanju pojedinih riječi u smislu da se nije točno odredilo koja riječ pripada kojem jeziku te su se na taj način riječi zapravo htjele poistovjetiti. „Na zahtjev hrvatskih jezikoslovaca da se u rječniku jasno odijeli hrvatski od srpskog oblika pojedinih riječi, srpski jezikoslovac Pavle Ivić odgovorio je kako se s lingvističkoga stanovišta radi o jednom jeziku, posve razumljivom stanovnicima većine jugoslavenskih republika, pa prema tome nema potrebe isticati same po sebi razumljive razlike.“⁴² Uz probleme zajedničkoga rječnika, jezične nesuglasice pojačalo je tiskanje rječnika zajedničkoga jezika Miloša Moskovljevića 1966.⁴³ Taj rječnik ne samo da je favorizirao srpsku jezičnu opciju nego je i jasno sadržavao i naglašavao velikosrpsko obilježje. U rječniku su hrvatske riječi svedene na razinu

⁴⁰ Isto. 580. str.

⁴¹ Isto. 581. str.

⁴² Isto. 582. str.

⁴³ Isto. 582. str.

dijalekta, a srpski je jezik definiran kao standardni jezik. Nadalje, u pisanju *Historije KPJ* nije sudjelovao nitko iz Hrvatske te je tiskana na svim jezicima osim na hrvatskome. Tome izdanju se najviše suprotstavio Franjo Tuđman zajedno sa svojim suradnicima iz Instituta za historiju radničkoga pokreta Hrvatske.⁴⁴ Zbog svega toga Upravni odbor Matice hrvatske odlučio je u ožujku 1967. godine osnovati komisiju čija je zadaća bila odrediti stavove hrvatskih jezikoslovaca o problemu jezika i obznaniti ih u obliku deklaracije. Članovi Odbora bili su jezikoslovci, pisci, pjesnici, ali i povjesničari, prirodoslovci, filolozi, glazbenici, dakle ljudi različitih društvenih zanimanja. Dana 13. ožujka 1967. Upravni odbor održao je sjednicu na kojoj se konačno zaključilo da se s predstavnicima srpskih jezikoslovaca nemoguće dogovoriti te su hrvatski predstavnici donijeli odluku da se već jednom mora jasno reći što to hrvatska strana zamjera. Profesor Brandt je predložio da se formira komisija koja će te probleme sastaviti u obliku teksta, izraditi i predložiti plenumu Upravnoga odbora. Prijedlog je odmah prihvaćen, a na čelu novoosnovane komisije bili su Miroslav Brandt, Radoslav Katičić, Tomislav Ladan, Slavko Pavešić, Vlatko Pavletić te još nekoliko osoba iz javnoga i društvenoga života. Tekst deklaracije počeo se pisati odmah sutradan u prostorima Matice hrvatske. Sastavljači deklaracije bili su svjesni rizika i stvarnosti u kojoj žive te su tako svoje teze u tekstu nastojali potkrijepiti uvažavanjem tekovina NOB-a. Tekst se zalaže za pravo naroda na vlastito ime svoga jezika i optužuje javne organe vlasti i priopćavanja da se služe Novosadskim dogovorom kako bi hrvatski književni jezik zamijenili srpskim kao državnim jezikom.⁴⁵ Članovi komisije predložili su da se tekstu dade svečani naziv *Deklaracija* i da se objavi kao Matični amandman na Ustav. Uz dodatne prijedloge i sugestije tekst je u konačnici dovršio Miroslav Brandt i predao ga plenumu koji ga je usvojio. Nadalje, razmišljajući o reakcijama vlasti, Brandt je došao na ideju da osim Matice, kao predlagača *Deklaracije*, uvede još neke institucije te bi tako *Deklaracija* ostavila još jači dojam i dobila na važnosti. Tako je sjednica Upravnoga odbora predvidjela 18 institucija kojima će *Deklaracija* biti podnesena na usvajanje, pa će zatim biti objavljena u svim novinama.⁴⁶ Zbog mogućih žestokih reakcija političke vlasti, požurilo se s potpisivanjem *Deklaracije* te su umnoženi primjerci *Deklaracije* kuvertirani i s pečatom Matice po jedan primjerak povjereni odbornicima koji su ih

⁴⁴ Isto. 582. str.

⁴⁵ Brandt 1994: 351. str.

⁴⁶ Isto. 351. str.

trebali odnijeti u ustanove na usvajanje. Da se sprema brza objava saznalo se 16. ožujka i iz Centralnoga komiteta došla je naredba da se objavljivanje obustavi. Matica je pristala na odgodu objave za 3-4 dana dok se Centralnom komitetu ne objasni da se radi o zakonito podnesenome ustavnome amandmanu. Odgoda objavljivanja se obustavila u svim novinama osim u *Telegramu* koji se već nalazio u rotaciji te redakcija nije pristala na odgodu objavljivanja već gotovoga teksta o svome trošku. Tako je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* službeno objavljena 17. ožujka 1967. godine u časopisu *Telegram*. Odmah po samome objavljivanju politička vlast podigla je veliku hajku. Srpska strana žestoko je reagirala ističući da je, kako je rekao Miloš Žanko, tekst *Deklaracije novo kopanje očiju Srbima*.⁴⁷ Tako je zatražena najstroža kazna za potpisnike i predstavnike svih ustanova– potpisnica. Cilj Centralnoga komiteta bio je uništiti Maticu hrvatsku, ali predstavnici institucija ohrvali su se tome napadu i tako sačuvali daljnji opstanak Matice. Nekoliko dana nakon objave *Deklaraciju* je oštro osudio i sam Josip Broz Tito. Nadalje, hajka i represija prema potpisnicima i institucijama koje su potpisale *Deklaraciju* nastavila se u još žešćem ritmu. Krajem ožujka u Društvu književnika održan je sastanak partijskog aktiva koji je vrlo oštro osudio *Deklaraciju* označivši je kao jako politički nepodobnu te su zahtijevali njeno odbacivanje, a za potpisnike najstrože zatvorske kazne. Mnogi od potpisnika su dobili razne kazne te im je bio onemogućen rad i djelovanje u javnome životu. Međutim, većina njih je ostala nepokolebljiva bez obzira na cijenu i žrtvu koju su morali platiti. Možda najzanimljivija epizoda oko potpisnika i kazni koje su uslijedile bila je ona vezana za Miroslava Krležu. Kao jedan od potpisnika *Deklaracije*, a i jedan od najistaknutijih književnika na području cijele Jugoslavije, Krleža je bio jako potresen cijelom situacijom i svime što se događalo nakon objave. Tako se jedno vrijeme, iako je koristio svoj ured u Jugoslavenskome leksikografskome zavodu, potpuno povukao iz javnoga života. Budući da je Krleža bio vrlo istaknuta ličnost, bilo je vrlo nezgodno odrediti mu kaznu jer su se vlasti bojale kako će to odjeknuti u javnosti. Stoga Tito nije dopustio da se to rješava na republičkoj političkoj razini, nego je osobno pozvao Krležu na razgovor u Beograd. Tito mu je predložio i ponudio da povuče svoj potpis, što je Krleža odbio objašnjavajući da bi to za njega bio čin gubljenja osobne časti.⁴⁸ Načelno se ipak složio s Titom da način i oblik objavljivanja *Deklaracije* nije najmudriji politički čin jer

⁴⁷ Isto. 352. str.

⁴⁸ *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*; Leksikografski zavod Miroslav Krleža; 2012

može poremetiti osjetljivu ravnotežu nacionalnih interesa u tadašnjoj Jugoslaviji.⁴⁹ Nadalje, Krleža je inzistirao na tome da svaki narod ima pravo svoj jezik nazivati svojim vlastitim nacionalnim imenom. Kao alternativu ponudio je Titu ostavku na mjestu člana u Savezu komunista. Tito je to odbio imajući na umu važnost uloge Krležine figure u društvu, a i dijelom što je Krleža bio lijevo orijentirani intelektualac i njegov osobni prijatelj. Na kraju razgovora dogovorili su se da Krleža podnese ostavku samo na mjestu člana u Centralnome komitetu SKH. Važno je naglasiti kako su ustanove – potpisnice ostale neslomljive i nisu se odvojile od Matice čiji je ugled u narodu porastao do dotad nedostignutih visina, ali i njezina svijest o neprijateljstvu komunističkoga velikosrpskoga režima dobila je nove, očigledne dokaze.⁵⁰ U godinama koje su uslijedile Matica je proširila svoje ogranke tako da se skoro došlo do brojke od sto podružnica Matice hrvatske. Tako je Hrvatska ustajala iz letargije u kojoj ju je držao komunistički režim. Usporedno s Matičinim preporoditeljskim radom na planu kulture i prosvjete, i drugi su faktori ustajali protiv velikosrpskog tlačenja.⁵¹ Uz to je velikosrpski komunistički hegemonizam postajao sve neizdržljiviji te dolazi do protesta i ustanka koji će kulminirati *hrvatskim proljećem*.

4.6. OSAMDESETE GODINE 20. STOLJEĆA

Reakcije vlasti nakon sloma hrvatskoga proljeća bile su puno žešće nego nakon objave *Deklaracije*. Sastankom CK SKJ⁵² u Karađorđevu u prosincu 1971. donesene su drastične kazne za pokretače i sudionike hrvatskoga proljeća. Tako je između ostaloga zabranjen rad Matice hrvatske, mnogi članovi te ustanove bili su lišeni posla, a mnogi od njih, kao i sami pokretači, kažnjeni su dugogodišnjim zatvorskim kaznama. Također zabranjen je i uništen još neobjavljeni *Hrvatski pravopis*. Na sreću, pravopis je uspio doživjeti dva izdanje u Londonu tako da se ipak Babić–Finka–Mogušev pravopis sačuvao. No u Hrvatskoj službeno pravopisa nije bilo. U praksi se tako neobvezujuće koristio novosadski pravopis, ali bez striktnih pridržavanja pravila. „Riječju, u Hrvatskoj se ustalio određen tip (pravo)pismenosti koji je manje-više odgovarao Broz-Boranićevoj tradiciji s nekim novosadskim

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Brandt 1994: 353. str.

⁵¹ Isto. 354. str.

⁵² CK SKJ (Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije)

modifikacijama (neznatno smanjen udio morfonološkoga načela, logičko-semantička interpunkcija).⁵³ Tako je pravopisno bezvlašće trajalo sve do 1986. godine kada je objavljen prvi službeni pravopis nakon novosadskoga pod naslovom *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* autora Vladimira Anića i Josipa Silića.⁵⁴ Ova knjiga ostala je na tragu hrvatske fonološko-morfonološke pravopisne prakse unijevši novosti u načinu propisivanja pa je utoliko i predstavljala blag odmak od broz-boranićevske tradicije *izrade* pravopisnih knjiga.⁵⁵ Autori su objavljivanjem ovoga pravopisa imali nekoliko ciljeva. Željeli su hrvatski leksik obogatiti novijom znanstvenom terminologijom, pravopisna pravila maksimalno prilagoditi izgovoru suvremenoga hrvatskoga jezika te ograničiti pravopisna pravila na pravopisnu problematiku. Nadalje, cilj je bio izbjegavati krutosti i dvojnosti u jeziku, osim onih dvojnosti koje su se u novije vrijeme uvriježile u praksi. Konačan cilj ovoga pravopisa bio je taj da posluži kao djelo koje će se koristiti za javne rasprave stručnjaka, ali isto tako da će biti dostupno i od koristi najširem krugu korisnika, a sve u svrhu daljnjega unapređivanja hrvatske jezične kulture i jezikoslovlja. Pravopis je imao još dva izdanja, 1987. i 1990. Izdanje iz 1990. povučeno je 1993. zbog imena da bi 2001. godine izašao pod imenom *Pravopis hrvatskoga jezika*. Nadalje, još od važnijih djela vezanih za hrvatski jezik iz osamdesetih godina prošloga stoljeća valja istaknuti *Sintaksu hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića. „Sintaksa hrvatskoga književnog jezika dobar je nacrt za gramatiku i po tome što, premda je i sam cjelovita ostvarenje, potiče i na daljnja razmišljanja o suvremenim teorijsko-metodološkim sredstvima i njihovoj primjeni u tumačenju našeg jezika. Ta će knjiga korisno poslužiti, i kao temelj i kao usmjerenje, za daljnji rad na suvremenoj, u skladu sa suvremenim sintaktičkim mjerilima postavljenoj gramatici.“⁵⁶ *Sintaksa* je objavljena 1986. godine, a treba reći da je još u rukopisu poslužila za izdavanje *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika* 1979. Imala je još dva izdanja, 1991. i 2002. godine.

⁵³ Badurina 2010: 91. str.

⁵⁴ Isto. 91.str.

⁵⁵ Isto. 91. str.

⁵⁶ Ježić, Mislav. 1988. *Jezični sustav i kulturni kontekst u sintaksi Radoslava Katičića*; Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Vol. 36 No. 1-2.: 18. str.

4.7. DEVEDESETE GODINE 20. STOLJEĆA

Posljednje desetljeće 20. stoljeća bilo je jako burno i prijelomno u političkome smislu, ali i na jezičnome polju događala su se raznovrsna zbivanja i promjene. U proljeće 1990. godine u Hrvatskoj se provode prvi višestranački izbori te se konstruira nova višestranačka vlada. Odmah se u Ustav Republike Hrvatske koji je stupio na snagu 22. 12. 1990., u članak 12. unijelo: „U Republici Hrvatskoj u službenoj je uporabi hrvatski jezik i latinično pismo.“⁵⁷ Tim zakonom se, možemo reći, ostvario san i pravo mnogih generacija hrvatskih jezikoslovaca i intelektualaca, ali i cijeloga hrvatskoga naroda kroz povijest, da svoj jezik i svoju književnost naziva vlastitim narodnim imenom.⁵⁸ Bilo je to vrijeme kada se moralo nadoknaditi sve ono izgubljeno i propušteno vezano za jezične posebnosti hrvatskoga jezika. U prvi plan se trebala vratiti svijest i važnost o hrvatskoj trojezičnosti i tropismenosti kroz povijest, svijest o svemu onome što je dugi niz godina, prema pobornicima takozvanog narodnog jezika, zapravo samo smetalo *narodnom* jezik kakav je zastupala jugoslavenska jezična politika. Prve promjene koje su se odnosile na jezik u devedesetim godinama 20. stoljeća odnosile su se na promjene u leksiku i pravopisu. Došlo je do revitalizacije pasivnoga leksika i općenito davanja prednosti domaćim riječima. Hrvatska puristička nastojanja odnosila su se prvenstveno na srbizme koje je cilj bio potisnuti u pasivni leksik. Budući da je bilo ratno vrijeme, izuzetno je važno bilo promjene provesti u vojnoj terminologiji koja je opet zamijenjena starim hrvatskim riječima za vojno nazivlje. Nadalje, promjene u leksiku dogodile su se i u drugim sferama javnoga života poput zakonodavstva, administracije, školstva i slično. Dakle, društvenopolitičke promjene koje su se dogodile devedesetih godina prošloga stoljeća, bitno su utjecale i na promjene oko hrvatskoga jezika kojem se nakon osamostaljenja suverene Republike Hrvatske bitno promijenio položaj. Budući da smatramo kako je standardizacija jezika trajan proces, preoblikovanja i promjene u jeziku, a koji je već prošao proces standardizacije, nazvat ćemo restandardizacija hrvatskoga jezika.⁵⁹ „Promjene kojima je u najvećoj mjeri bila zahvaćena leksička razina, a (dijelom) i pravopisna norma imale su iznimno visoku simboličku vrijednost.

⁵⁷ Bičanić i dr. 2013: 104. str.

⁵⁸ Isto. 104. str.

⁵⁹ Badurina, Lada. 2015. *Standardizacija ili restandardizacija hrvatskoga jezika u 90-im godinama 20. stoljeća*. https://bib.irb.hr/datoteka/774863.Badurina_Standardizacija_ili_restandardizacija.pdf:57. str. (pristupljeno 2. 9. 2019.)

Naposljetku se zaključuje da deveto desetljeće 20. stoljeća možemo smatrati prijelomnim, ali ne i ključnim za hrvatsko standardnojezično pitanje.⁶⁰ Godine 1990. napokon je objelodanjen zabranjeni Babić-Finka-Mogušev pravopis iz 1971. godine. U narednih deset godina ovaj pravopis doživio je pet izdanja u kojima su se mogle vidjeti mnoge promjene i dvojnosti kao rješenja za pojedine primjere što nikako nije bilo dobro za stabilnost jezika. Upravo iz toga razloga u Jezičnome povjerenstvu Matice hrvatske vodile su se žestoke rasprave i tražilo se od pojedinih ustanova da se očituju jesu li za morfonološki ili fonološki pravopis. Također, raspravljalo se i oko pisanja *ie* na mjestu dugoga jata (*biel, liep, snieg*) te pisanja *je* iza „prekrivenog“ *r* (*strjelica, pogrješka*).⁶¹ Uz još niz prijedloga i rasprava članovi Jezičnoga povjerenstva sve više su gubili interes oko toga, stoga je ono i prestalo postojati 1993. godine. Osim na pravopisu, intenzivno se radilo na gramatici, leksikografskoj djelatnosti, a posebno su bili zanimljivi jezični savjeti. Pojavljivali su se svakodnevno na televiziji, radiju, novinama, a dijelili su ih uglavnom svi. Najviše pozornosti privlačili su oni jezični savjetnici koji su bili usmjereni prema hrvatsko-srpskim leksičkim razlikama. Među savjetnicima posebno se isticao *Hrvatski jezični savjetnik* skupine autora iz 1999. godine. Nadalje, kao što smo rekli, početkom devedesetih pojačana je leksikografska djelatnost te tako već 1991. izlazi *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića. To je zapravo prvi cjeloviti rječnik hrvatskoga jezika nakon Broz-Ivekovićeve rječnika s početka stoljeća. Iste godine Vladimir Brodnjak objavljuje *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Brodnjakov rječnik privukao je brojnu pozornost upravo iz razloga jer je nastao u vrijeme kada se težilo prikazati samostalnost i posebnost jednoga jezika naspram drugoga. U sljedećih desetak godina izišlo je još nekoliko rječnika od kojih treba istaknuti *Hrvatski etimološki rječnik* Alemka Gluhaka iz 1993., Anić-Goldsteinov *Rječnik stranih riječi*, 1999., zatim *Hrvatski enciklopedijski rječnik* skupine autora izdan 2002. i ostali. Što se tiče gramatike, potrebno je istaknuti *Gramatiku hrvatskoga književnog jezika* Eugenije Barić i ostalih autora iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Težak-Babićevu *Gramatiku hrvatskoga jezika* iz 1992., a 1997. godine Dragutin Raguž objavljuje *Praktičnu hrvatsku gramatiku*. Dakle, možemo reći da je u tim turbulentnim devedesetim godinama hrvatski standardni jezik stao na stabilne noge i učvrstio

⁶⁰ Badurina 2015: 57. str.

⁶¹ Bičanić i dr. 2013: 104. str.

temelje na koje se pomalo počelo nadograđivati sve ono što se propustilo kroz vrlo bremenita desetljeća unazad.⁶²

⁶² Isto. 105. – 106. str.

5. ANALIZA SLIČNOSTI I RAZLIKA IZMEĐU HRVATSKOGA I SRPSKOGA JEZIKA

Nakon što smo kronološki kroz povijest, a posebno od kraja 19. stoljeća i kroz cijelo 20. stoljeće pokušali prikazati razvoj i položaj hrvatskoga jezika, u ovome drugome dijelu rada pokušat ćemo dati odgovore i objašnjenja na jedno vrlo osjetljivo pitanje koje je često bilo, a i danas je vrlo aktivno među jezikoslovcima, ali i među širom javnosti s ovih prostora. Riječ je, dakle, o odnosu hrvatskoga jezika prema ostalim standardnim jezicima koji su izgrađeni na istoj, novoštokavskoj jezičnoj osnovici, prvenstveno prema srpskome jeziku.⁶³ Hrvatski se jezični identitet prije svega definira u odnosu na srpski jezik, tako da dio lingvista (kao i javnosti) trajno nastoji izbjegavati ona jezična obilježja za koja se smatra da se tipično upotrebljavaju u srpskome jeziku. Unatoč tome, jezični se purizam općenito smatra određujućim obilježjem hrvatskoga jezika, tako da se, na primjer, posuđenice iz bilo kojeg izvora, uz iznimku posuđenica iz klasičnih jezika, smatraju nepoželjnim elementima.⁶⁴ U vezi s tim pitanjem o različitosti jezika ili o dvjema varijantama, postoje dva suprotna stajališta koja ćemo kroz analizu argumenata njihovih pobornika pokušati jasno odrediti i na temelju toga doći do određenih zaključaka. Jedno stajalište zastupa tezu da se radi o genetski srodnim, ali autonomnim standardnim jezicima među kojima postoji visok stupanj razumljivosti. Nadalje, ti su jezični standardi oformljeni u različitim povijesnim okolnostima i u različitim društvenim (nacionalnim) zajednicama što nam zapravo daje za pravo da govorimo o dvama različitim jezicima. Ovoj tezi priklonjena je većina hrvatskih jezikoslovaca. S druge strane, dio hrvatskih jezikoslovaca, ali i dobar broj stranih slavista, zastupaju tezu da se, kada govorimo o odnosu hrvatskoga i srpskoga jezika, radi o jednome istome zajedničkome jeziku. Taj jezik se, prema njima, najčešće naziva *srpskohrvatski* i ostvaruje se kroz više samostalnih, nacionalnih jezičnih varijanti.⁶⁵ Dakle, pobornici prvoga stajališta ističu da svaki narod ima pravo nazvati jezik kojim govori onako kako on želi te se pozivaju na razlike, koje nedvojbeno postoje, između uspoređivanih standardnih jezika. Zagovaratelji druge teorije svoju tezu brane visokom međusobnom razumljivosti među govornicima tih različitih nacionalnih idioma. Previranja i nadmetanja između

⁶³ Badurina 2015: 59. str.

⁶⁴ Peti-Stantić, Langston 2013: 57. – 58.. str.

⁶⁵ Isto. 59. str.

hrvatskoga i srpskoga jezika traju praktički kroz cijelo dvadeseto stoljeće. Nadasve, treba istaknuti da su tim prijemima itekako pospješivali društvenopolitički odnosi i život u zajedničkim državnim ustrojevima. Još od srednjovjekovnih početaka Srbima je kao književni jezik služio crkvenoslavenski koji je bio prilagođen srpskoj redakciji. Sredinom 18. stoljeća napuštaju srpskocrkvenoslavenski preuzimajući ruskocrkvenoslavenski smatrajući ga izvornijim te su se tako osjećali sigurniji od pritiska koji su prema njima bili upućeni od strane katoličke crkve. Srpska pravoslavna crkva taj je jezik uzela kao svoj liturgijski koji je ostao do danas. No, taj strogi crkveni jezik nije bio prikladan kao svjetovni jezik u modernoj Europi. „U tu je svrhu srpsko građanstvo razvilo drugi književni jezik koji je nosio obilježja vojvođansko - šumadinskog ekavskog novoštokavskoga dijalekta, a kulturni i sav civilizacijski rječnik preuzeo je od ruskoga crkvenoslavenskog jezika ili čak iz onodobnog ruskoga književnog jezika. Takav se književni jezik zvao slavenosrpski. Srpski su pisci bili tako priključeni ruskoj književnoj komunikaciji, a udaljeni od hrvatske.“⁶⁶ U drugoj polovici 19. stoljeća standardizacija hrvatskoga jezika bila je na svome vrhuncu koja se nekoliko stotina godina grčevito borila sa svim nedaćama koje su je pratile prema svom konačnom ostvarenju. No, tada se susreće s nečim novim, a to je novi srpski jezični standard koji je tada bio u svom dinamičnom razvoju. U to vrijeme Srbi naglo odbacuju ruskoslavenski i slavenskoserpski, a novoštokavska usmena književnost postaje model prema kojem bi se trebao izgraditi srpski standardni jezik.⁶⁷ Taj jezični standard bio je nešto sasvim novo. Uvelike je vezan uz osobu i djelo Vuka Stefanovića Karadžića (1787-1864), neumornoga skupljača novoštokavskih narodnih umotvorina i izvrsnoga poznavatelja novoštokavskoga srpskoga dijalekta.⁶⁸ Nadalje, u svojoj knjizi *Hrvatski jezik* Radoslav Katičić ističe kako je srpski književni jezik bio određen tradicijom crkvenoslavenske pismenosti, a kasnije snažnim utjecajem ruske pismenosti koja je Srbima bila puno bliža nego hrvatska. Stoga možemo reći da hrvatski književnojezični razvoj prema novovjekovnoj standardizaciji nije uopće bio suočen sa srpskom. Međutim bez obzira na politiku koja je zagovarala jedan narod, jednu državu, jedan jezik, svijest o različitosti uvijek je postojala i zanimala je jezikoslovce s jedne i s druge strane. Gledajući lingvistički, hrvatski i srpski književni jezici vrlo su zanimljiva pojava.

⁶⁶ Katičić, Radoslav. 2013. *Hrvatski jezik*. Školska knjiga. Zagreb. 193. str.

⁶⁷ Isto. 193.-194. str.

⁶⁸ Isto. 194. str.

Stjepan Babić ističe da su ta dva jezika toliko slična da ih neki smatraju jednim jezikom, a opet s druge strane su toliko različiti da ni u kojem slučaju ne možemo govoriti o jedinstvenome književnome jeziku. Nadalje, ističe kako se jedinstvenim smatrao samo onda kada su se svjesno ili nesvjesno zanemarivale brojne osobitosti jednoga i drugoga jezika.⁶⁹ Potpisana preambula na Bečkom književnom dogovoru 1850. od strane hrvatskih, srpskih i slovenskih predstavnika glasila je: „jedan narod treba jednu književnost da ima.“⁷⁰ Umjesto ilirskoga taj bi jedan narod u novim povijesnim okolnostima trebao biti jugoslavenski narod, a jezik oko čijega službenoga naziva se nikako nisu mogli dogovoriti na koncu bi bio srpski jezik. Glavne zagovaratelje takve ideje nije zamarala činjenica da prije potpisivanja Bečkog dogovora nije bilo ni zajedničke književnosti ni zajedničkoga jezika na južnoslavenskome prostoru. Cilj takve politike bio je uz pomoć školskoga i pravnoga sustava nametnuti srpski jezik kao službeni. Takva je politika izravno vodila rastakanju nacionalnoga identiteta nesrpskih naroda u jugoslavenskoj zajednici i pridonosila stvaranju izmišljene jugoslavenske nacije.⁷¹ U tome duhu potiskivanja hrvatskoga jezika i isticanju srpskoga kao dominantnoga nastavio je Đuro Daničić koji je 1857. godine objavio *članak Razlike između jezika srbskoga i hrvatskoga* u kojem objašnjava kako je hrvatski jezik čakavski, a srpski štokavski. Tu tezu pokušao je potkrijepiti sa starim hrvatskim tekstovima poput *Vinodolskog zakonika* i *Ribanja i ribarskog prigovaranja*, ali pritom ne ističući ništa od kasnije, suvremenije hrvatske književnosti. Svoje uvodno stajalište da hrvatskim naziva samo onaj jezik i ona djela koja takvima nazivaju njihovi autori nije objektivizirao jer je prešutio cijelu knjižnicu štokavskih djela za koja njihovi autori izrijekom kažu da su pisana hrvatskim jezikom.⁷² Analizirajući jezike naveo je 107 razlika, ali one u većini slučajeva nisu bile dosljedne jer bi kasnije opet ustvrdio da pojedine osobitosti imaju i jedan i drugi jezik. Na kraju svog istraživanja izdvojio je samo tri razlike: : 1. mjesto fonema /j/ u hrvatskome je /j/; 2. u hrvatskome nema takozvane najnovije jotacije (*grobje, zdravje, kopje, grozdje*); 3. krajnje -ll/ u hrvatskome ne alternira s -/o/.⁷³ Međutim shvatio je da su i te razlike vidljive u hrvatskome jeziku, čak i u onim tekstovima koji su se nazivali

⁶⁹ Babić, Stjepan. 1970. *Lingvističko određenje hrvatskoga književnog jezika*; Časopis Jezik, hrvatsko filološko društvo Zagreb; Vol. 18 No. 5. 129. str.

⁷⁰ Bašić, Nataša. 1999. *Uvod u nastanak Guberina – Krstičevih razlika*; Časopis Jezik. hrvatsko filološko društvo Zagreb. Vol. 47 No. 4. 124. str.

⁷¹ Isto. 124. str.

⁷² Isto. 122. str.

⁷³ Isto. 122. str.

čakavsko-štokavskim ili samo štokavskim. Stoga je Daničić morao odustati od daljnje interpretacije ove analize te je 1874. godine javno priznao da je štokavski i hrvatski jezik. Naravno, rasprava o razlikama između hrvatskoga i srpskoga jezika tu nije završila, nego je, naprotiv, dobila još šire dimenzije. Sljedeća stvar koju je trebalo riješiti odnosila se na pitanje oko pravoga „vlasnika“ starije hrvatske književne baštine koju su Srbi također prisvajali sebi. „U tom kontekstu čakavština je prikazivana kao starija faza u razvitku štokavskoga narječja, pa se i ona našla u okviru srpskoga jezika. Ta je teorija na početku 20. stoljeća imala više zagovornika, a posebno ju je promovirao Aleksandar Belić.“⁷⁴ Peripetije oko toga trajale su sve do akcentoloških studija Stjepana Ivšića 1907. godine, a posebno do objave rasprave *Jezik Hrvata Kajkavaca* iz 1936. Tek tada je hrvatsko jezikoslovlje dobilo pravi znanstveni argument kojim se tronarječni jezični korpus mogao tumačiti kao jedinstvena cjelina koja je različita i od srpske i od slovenske. Na toj činjenici hrvatski književni jezik stao je na čvršće noge, ali u vremenima koja su uslijedila jugoslavenska unitaristička politika dovela ga je opet na sam rub opstanka. No pred početak Drugoga svjetskoga rata, 1940., Petar Guberina i Kruno Krstić objavljuju knjigu *Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika*. Ta knjiga nastala je na načelima De Saussurove škole koja jezik proučava s gledišta povijesti (dijakronijski) i s gledišta današnjeg stanja jezika (sinkronijski). U članku *Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku?* Petar Guberina ističe da ne smijemo miješati ta dva gledišta jer je povijesni razvoj jezika često u sukobu s današnjim stanjem u jeziku. Nadalje, ističe kako riječi s vremenom dobivaju nova značenja, glasovi nove smjerove pa tako od istoga korijena, iste riječi dobijemo različite riječi u različitim jezicima. Tako je na primjer latinska riječ *patrem* dala u francuskom *pere*, a u talijanskom *padre*. Sa stanovišta povijesti jezika jedna i druga riječ imale su istovjetan oblik. Danas nitko ne pomišlja da bi *pere* i *padre* stavio u isti jezik.⁷⁵ Iako teoretičari koji se bave proučavanjem indoeuropskoga jezika polaze od činjenice da su svi današnji europski jezici, dakle romanski, germanski i slavenski, braća i sestre potekli upravo od indoeuropskoga, svi oni drugačije reagiraju na logičku i izražajnu vrijednost riječi, koje su postale iz istoga korijena i iz iste osnove.⁷⁶ Na pitanje zašto je to tako, odgovor pronalazimo u neprestanom razvoju i mijenjanju jezika. Sve društvene,

⁷⁴ Isto. 122. str.

⁷⁵ Guberina, Petar. 1996. *Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku*. Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Vol. 44 No. 5. 163. str.

⁷⁶ Isto. 163. str.

socijalne, političke promjene ostavljaju traga na jeziku koji dovode do promjena. Materijalni i duhovni život, geografski položaj, socijalni i društveni razvoj, povijesni razvoj i mnogi ostali čimbenici različiti su od naroda do naroda te tako pridonose promjenama u jeziku. Tako primjerice riječ *valet* koja je nekad označavala viteza, viteštvo, padom socijalnoga sustava postaje izraz za slugu. Isto tako, obični pridjevi *desni* i *lijevi* postaju nosioci dvaju gledanja na svijet. Riječ se miješa s pojmom i kao što se mijenjaju političke i društvene prilike, tako se i riječi mijenjaju.⁷⁷ Gledajući s povijesnoga gledišta imamo mnogo primjera s istom osnovom za hrvatski i srpski jezik. Tako na primjer riječi *uš* i *vaš* imaju isto ishodište u riječi *vbš*, ali koji Hrvat ili Srbin misli na zajedničku osnovu, kad izgovara te riječi? ⁷⁸ Dakle, tu vidimo da koliko god povijesni razvoj jezika bio važan, on nije presudan za određivanje postojanja nekoga jezika. Možda bi nas s povijesnoga gledišta više, kako ističe profesor Guberina, zanimalo to koliko je s vremenom srpskih riječi ušlo u naš književni jezik. Tako je primjerice ruska riječ *opasnost* preko srpskoga ušla u naš jezik. Isto tako riječi poput *ivica*, *čas* (u smislu sata) također su ušle u naš jezik preko srpskoga, ali ih mi i dalje osjećamo kao srpske. Međutim živi jezik kojim govorimo i pišemo nije povijesna analiza, već skup glasovnih, morfoloških, rječničkih, sintaktičkih, stilskih i stilističkih činjenica i ako tu nastanu razlike, jezični osjećaj će reagirati na njih i smatrati ih pogrešnima. Ako te pogreške ubrajamo u krug dijalektalnih osobina, a ne nalazimo ih u pismu koje je namijenjeno cijelom narodu, onda ih nazivamo dijalektalnim razlikama ili provincijalizmima. S druge strane, ako veći broj ljudi ili cijeli narod u svome umjetničkome stvaranju upotrebljava posebne riječi i oblike, onda to smatramo drugim književnim jezikom. Nadalje, Guberina navodi da je vrlo bitno razlikovati dijalekt od književnoga jezika. Prema njemu je dijalekt po prostoru ograničeniji te se ne širi pismom. Primjerice postoji mnogo riječi iz pojedinih dijalekata koje Hrvati koji govore drugim dijalektom opće ne razumiju te stoga te riječi ne spadaju u hrvatski književni jezik. Ističući ovdje ove razlike, ali analizirajući i ostale iz Guberinove i Krstićeve knjige razlika možemo uvidjeti da Hrvati posjeduju mnoge osobine na svim jezičnim razinama koje mogu smatrati svojim jezičnim blagom. Na taj način se razvija i jezični osjećaj koji prirodno reagira na sve tuđe, na sve ono što nije u duhu jezika. Da bi se jezični osjećaj kod nekoga naroda uopće pojavio, onda treba postojati i vlastiti književni jezik. Kao što smo već istaknuli, Guberina i Krstić

⁷⁷ Isto. 163. str.

⁷⁸ Isto. 164. str.

svoju knjigu temeljili su na De Saussureovim spoznajama o razlikama jezika i govora, sinkronije i dijakronije u jezičnome kontekstu te razlikama između književnoga jezika i dijalekta. „Interpretirajući hrvatski književni jezik kao sociolingvističku činjenicu, kao izraz povijesnoga i uljudbenoga razvitka hrvatskoga naroda, srušili su desetljećima izgrađivani mit Maretićeve filološke škole o zajedničkome književnome jeziku Hrvata i Srba, reprezentiran u njegovoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*.“⁷⁹ Isto tako afirmirali su stav hrvatskih jezikoslovaca s kraja 19. stoljeća koji je razvio protuvukovski smjer u hrvatskome jezikoslovlju kojim su se modernim lingvističkim spoznajama pokušale istaknuti i zaštititi prepoznatljive značajke i posebnosti hrvatskoga jezika.⁸⁰ Na čelu toga smjera bio je Antun Radić koji je 1899. godine u *Obzoru* objavio glasovitu kritiku Maretićeve *Gramatike*. Ta kritika je od iznimne važnosti i predstavlja jednu prekretnicu na pogled hrvatskoga jezikoslovlja jer su u njoj iznesene dvije ključne činjenice: prva je da nema gramatike hrvatskoga književnoga jezika bez jezika hrvatske književnosti i druga da hrvatski književni jezik treba crpiti građu iz ukupnosti hrvatskoga jezika, iz onoga tkiva koje u uljudbenome i kulturnome smislu znači cjelinu hrvatskoga povijesnoga, narodnoga i jezičnoga bića.⁸¹ Ovim spoznajama vodila se zagrebačka filološka škola koja je te činjenice prakticirala pri izradi gramatičkih priručnika. Nadalje, potaknuti ovim spoznajama i kao odgovor na Maretićevu novoštokavsku redukciju hrvatskoga književnoga jezika, 1937. osniva se Društvo „Hrvatski jezik“, a godinu dana kasnije pokreće se časopis „Hrvatski jezik“. Društvo „Hrvatski jezik“ imalo je i svoja pravila kojima se zahtijevalo: „njegovanje hrvatskoga jezika, tj. njegovo unapređivanje, čuvanje njegova duha i nastojanje oko pravilne njegove upotrebe na svim područjima govora i pisanja.“⁸² Nadalje, kada govorimo o raskolu između hrvatskoga i srpskoga jezika, onda moramo imati na umu da njega nisu stvarali jezikoslovci, nego je on bio činjenicom tih dvaju jezika mnogo prije. Da bi nestao raskol, jedna strana trebala se odreći svoga identiteta i svoje jezične prošlosti. Vuk Stefanović Karadžić namijenio je srpskoj strani tu ideju, ali ona ju nije prihvatila do kraja. Odbacila je slavenskosrpsku tradiciju na fonološkoj i morfološkoj razini te sačuvala svoj povijesni leksik i ekavski izgovor. U trenutku kada je osvojila političku vlast, htjela se okoristiti bazom koju su joj bili pripremili hrvatski vukovci – dijelom zajedničkih crta s hrvatskim književnim

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Bašić 1999: 123. str.

⁸¹ Isto. 123. str.

⁸² Isto. 127. str.

jezikom – i nametnuti hrvatskoj strani svoj leksik i ekavski izgovor.⁸³ Nakon Karadžića, u srpskome jezikoslovlju nije se pojavila struja koja bi prihvatila hrvatski književni jezik. Dapače, i za vrijeme jakoga Karadžićevoga utjecaja hrvatski književni jezik smatrao se kao nešto strano i neprihvaćeno. Ono što nikako ne ide u prilog srpskome jezičnome unitarizmu i priči da su Srbi Hrvatima dali jezik, riječi su samoga Vuka Karadžića: „Mi svi znamo da se u nas počelo pisati narodnijem jezikom od vremena Dositija Obradovića, koji je 1783 počeo Srpski pisati i govoriti da tako treba pisati. Ali da rečemo da su to počeli i prije Dositija Orfelin i Janković, koji su Srpski samo počinjali pisati ne kazujući za što to čine; opet svakojako mi nijesmo u tome uranili prije druge polovine osamnaestoga vijeka; a braća naša zakona Rimskoga, osobito Dubrovčani i Dalmatinci, pisali su u šesnaestome vijeku u najveći jek!“⁸⁴ Trebamo se opet malo vratiti na Guberinu i Krstića čije De Saussureove metode gledanja na jezik u desetljećima nakon nisu baš slijedili ostali jezikoslovci. Tako se pitanje, na koje su odgovor dali upravo Guberina i Krstić, zašto možemo govoriti o zasebnome književnome jeziku, opet našlo u središtu razmatranja hrvatskih jezikoslovaca. Svjesni te važnosti, hrvatski lingvisti prihvatili su učenje o varijantama jer s genetsko-tipološke strane one dobro označuju odnos između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika, a s druge strane dale su nam podlogu na kojoj smo mogli sačuvati posebnost svoga književnoga jezika.⁸⁵ Varijanta kao izraz dosta je neprikladan izraz za jezik, stoga su hrvatski jezikoslovci tražili funkcionalne, osjećajne, političke i pravne razloge da hrvatski jezik nazovu njegovim pravim imenom. No na taj način ipak nisu došli do jasnih argumenata da bi mogli govoriti o zasebnome jeziku. Konačan odgovor na to pitanje dao je Dalibor Brozović u svojoj knjizi *Standardni jezik*. Brozović u svojoj knjizi iznosi više pojmova poput *ograničenost/neograničenost*, *konkretnost/nekonkretnost*, *viši/nizi hijerarhijski stupanj*, *skupina govora*, *skupina dijalekata*, *standardni jezik* i slično. Ističe da je standardni jezik autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje tako da se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom, koji je dotad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije.⁸⁶ Međutim Brozović ističe kako je

⁸³ Isto, 130. str.

⁸⁴ Visković, Ivo. 1964. *Vuk Stefanović Karadžić*; Naše more. znanstveni časopis za more i pomorstvo. Vol. 11. No, 2-3. 129. Str.

⁸⁵ Babić 1970: 130. str.

⁸⁶ Brozović, Dalibor. 1970. *Standardni jezik*; Matica hrvatska, Zagreb. 28. str.

hrvatski standardni jezik samo varijanta, što se onda opet kosi s njegovim definiranjem samoga standardnoga jezika. Nadalje, Brozović razlikuje dijalekt od standardnoga jezika ističući kako su dijalekti organski idiomi, za razliku od standardnih jezika koji su neorganski, a pojam konkretnosti vezuje samo uz mjesne govore i standardne jezike. Sve ove kriterije možemo primijeniti i na hrvatski i na srpski standardni jezik. No, situaciju komplicira kada spominje treći standardni jezik, takozvani hrvatskosrpski čijim varijantama smatra hrvatski i srpski standardni jezik. Međutim praksa nam pokazuje kako je hrvatskosrpski standardni jezik nekonkretan i apstraktan. Odavno je već mnogima bilo jasno da se ne može tako govoriti i pisati da to bude i hrvatski i srpski, nego se govori i piše ili hrvatski ili srpski ili ni hrvatski ni srpski.⁸⁷ Ono što hrvatski i srpski standardni jezik čini konkretnima je norma. Pomoću norme određujemo što kojem od njih pripada. Osim preskriptivne norme, vrlo je važna i norma jezičnoga osjećaja. Kroz stoljeća se jasno oblikovao jezični osjećaj koji nam uvijek govori što je hrvatsko, što srpsko, a što zajedničko. Sve ove činjenice daju nam za pravo da hrvatski standardni jezik smatramo zasebnim jezikom. Zadovoljava li hrvatski standardni jezik sve uvjete prema kojima Brozović definira standardni jezik, možemo odgovoriti potvrdno. Ovdje je važno naglasiti i to da su se Hrvati upravo sa svojim današnjim standardnim jezikom uključili u međunarodnu civilizaciju nezavisno od Srba i prije njih, a to nije bez utjecaja i na sam lik standardnoga jezika.⁸⁸ Dakle, takozvani hrvatskosrpski standardni jezik nikako ne smije zauzimati istu razinu kao hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik. Naravno, za ova dva standardna jezika, gledajući s genetsko-tipološkoga gledišta, možemo reći da su neka vrsta varijanti, ali s gledišta standardnosti standardnih jezika, za hrvatski i srpski standardni jezik možemo reći da su to dva standardna jezika izgrađena na jednom dijasistemu, a nikako dvije varijante jednoga standardnoga jezika.

5.1. GENETSKI PRIKAZ HRVATSKOGA I SRPSKOGA JEZIKA

Zaustavimo se malo na genetskom prikazu hrvatskoga i srpskoga jezika. Autori knjige *Hrvatsko jezično pitanje danas: Identiteti i ideologije*, Anita Peti-Stantić i Keith

⁸⁷ Babić 1970: 133. str.

⁸⁸ Isto. 135. str.

Langston iznose tradicionalni model genealoškoga stabla s prikazom odnosa među južnoslavenskim jezicima. Tako od praslavenskoga, preko južnoslavenskoga dolaze do zapadno južnoslavenskoga kojeg dijele na slovenski i srpsko-hrvatski. Srpsko-hrvatsko jezično područje podijelili su na tri primarne skupine: kajkavsku, čakavsku i štokavsku koje su nazive dobile po upitnim riječima *kaj*, *ča* i *što*. Četvrta velika skupina ovoga područja je torlačka koja je primarno bila dio štokavske, ali se u međuvremenu od nje odvojila te se prikazuje kao zasebna.⁸⁹ Kajkavski i čakavski se gotovo u potpunosti nalaze unutar granica Hrvatske u kojoj većina stanovnika govori štokavski. Nadalje, štokavski se osim u Hrvatskoj govori i u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori te na cijelom području Srbije osim na istoku zemlje gdje se govori torlački.⁹⁰ Bitno obilježje razlikovanja ovih dijalekata je refleks praslavenskoga vokala *jata*. Njegovi najčešći refleksi su *e*, *i*, i *ije*, stoga se u skladu s tim i nazivaju ekavski, ikavski i ijekavski. Kajkavski su govori pretežito ekavski, čakavski uglavnom ikavski ili ekavski dok štokavski govori pripadaju u sve tri skupine.⁹¹ Također, neki su hrvatski lingvisti predlagali drugačiji prikaz povijesnoga razvoja zapadnih južnoslavenskih govora. Zalagali su se za podjelu na zapadnu i istočnu podskupinu južnoslavenskoga jezika. „Zapadni južnoslavenski govori u prvoj su fazi bili podijeljeni na dva dijalekatska područja, gdje je jedno u biti područje onoga što je danas poznato kao slovensko i hrvatsko područje, dok je drugo u biti ono područje koje je danas poznato kao srpsko.“⁹² Međutim ta podjela na ono što se obično smatra hrvatskim područjem i ono istočno srpsko područje počela se gubiti zbog postepenoga približavanja istočnoga štokavskoga početkom 12. stoljeća. Nadalje, širenjem Osmanskoga Carstva na Balkan povećalo se štokavsko područje te je tako došlo do neposrednoga dodira s čakavskim i kajkavskim.⁹³ Međutim trebamo reći da nijedna od navedenih interpretacija povijesnoga razvoja južnoslavenskih dijalekata ne sadržava u potpunosti točne jezične činjenice. Tome pridonose i škrti podaci o samome dolasku Slavena iz pretpostavljene pradomovine na Balkan u 6. ili 7. stoljeću. Tradicionalna podjela na zapadnu, istočnu i južnu skupinu dosta je pojednostavljena i nije utemeljena samo na jezičnim činjenicama, već je uvjetovana i političkim i zemljopisnim granicama. Iz toga razloga južnoslavensku skupinu u cjelini

⁸⁹ Peti-Stantić, Langston 2013: 60. str.

⁹⁰ Isto. 60. str.

⁹¹ Isto. 60. str.

⁹² Isto. 62. str.

⁹³ Isto. 63. str.

prije svega treba promatrati zemljopisno određenom, a ne točno razgraničenom genetskom podskupinom slavenske porodice. Kada govorimo o standardnim jezicima iz južnoslavenske skupine, sva četiri, hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski utemeljeni su na štokavskoj osnovici što je zapravo i razlog njihovoj strukturnoj sličnosti. Tako trebamo naglasiti da su standardni hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski međusobno sličniji jedan drugome nego primjerice što su to pojedini mjesni govori unutar iste države. Tako su na primjer sličniji hrvatski standardni i srpski standardni, nego što su to hrvatski standardni i mjesni bednjanski govor sa sjevera Hrvatske. Isto tako, vrlo važno je naglasiti da postoje zagovornici teorije koji kažu da je razvoju tih standardnih jezika najviše pridonio Vuk Stefanović Karadžić. On je odabrao istočnohercegovački štokavski govor i postavio ga kao temelj suvremenome srpskome standardnome jeziku u Srbiji. Karadžić i njegovi istomišljenici tvrdili su da su svi govornici štokavskoga zapravo Srbi, od kojih su se neki kroz povijest priklonili sferi Katoličke crkve i kasnije se počeli nazivati Hrvatima. Naravno da su hrvatski znanstvenici i lingvisti nastojali pobiti takvu teoriju ističući prvenstveno kako je hrvatski standardni jezik utemeljen na zapadnoštokavskim govorima. Uz to, u oblikovanju i određivanju hrvatskoga jezičnoga identiteta vrlo važnu ulogu odigrali su kajkavski i čakavski. „Samo se u Hrvatskoj, naime, govornici štokavskoga, kajkavskoga i čakavskoga susreću, žive i sporazumijevaju u svakodnevnim situacijama, a ti se međudijalekatski kontakti smatraju važnim obilježjem hrvatskoga jezičnoga života koji je pomogao oblikovati standardni jezik.“⁹⁴ Nadalje, Milan Moguš ističe da je hrvatski književni jezik trodijalektan, a Brozović nastavlja da upravo ta trodijalektalna priroda hrvatskoga jezika odvaja hrvatski kao poseban jezik koji je različit od srpskoga. Naravno, u praksi to izgleda malo drugačije jer su i fonološki i gramatički sustav hrvatskoga standardnoga jezika štokavski. Međutim hrvatski standardni jezik otvoren je prema svojim dijalektima i iz njih crpi i usvaja jezična sredstva po potrebi, prilagođavajući ih pritom svojim zakonima i normama.

⁹⁴ Isto. 68. str.

5.2. HRVATSKI I SRPSKI: DVA JEZIKA ILI DVIJE VARIJANTE JEDNOGA JEZIKA?

Unatoč svim ovim činjenicama danas se brojni lingvisti protive zaključku o postojanju zasebnih jezika. Svim silama žele istaknuti kako postoje objektivne činjenice kako su hrvatski, bosanski/bošnjački, srpski i crnogorski zapravo jedan te isti jezik. Među najžešćim predstavnicima takve teorije u Hrvatskoj ističe se lingvistica Snježana Kordić. Sudjelujući u brojnim polemikama s drugim lingvistima i pišući na stranicama hrvatskih znanstvenih časopisa, žestoko se zalaže kako nema sumnje da se radi o jednome jezičnome području na kojem se govori jednim jezikom koji se prema međunarodnoj terminologiji naziva srpsko-hrvatskim jezikom. Nadalje, ističe kako se status jezika treba određivati isključivo prema strukturnim kriterijima i međusobnoj razumljivosti, a nikako na temelju političkih uvjerenja i stavova govornika. Upravo te kriterije o sličnoj strukturi jezika i mogućnosti međusobnoga razumijevanja Kordić i znanstvenici koji dijele njene stavove smatraju nadvladivim naspram ostalih čimbenika. U svojoj knjizi *Jezik i nacionalizam* Snježana Kordić oštro se protivi jezičnome purizmu kojeg vidi kao znak dominacije nacionalizma u Hrvatskoj te purizam smatra popratnom pojavom nacionalizma. „Purizam povećava nacionalizam jer uči da se sve klasificira kao hrvatsko ili nehrvatsko, i da se sve što navodno dolazi iz vlastite nacije proglašava dobrim, dok se ono što dolazi iz drugih nacija proglašava štetnim i zlim.“⁹⁵ Ističe kako je sredinom devedesetih godina u Hrvatskoj došlo do „čišćenja“ javnih knjižnica po uzoru na naciste koji su 1933. dolaskom na vlast učinili istu stvar. Prema Kordić, u Hrvatskoj je napravljen naputak kao i onaj što ga je sastavio Goebbelsov bibliotekar Wolfgang Hermann pod nazivom „Principijelno o čišćenju javnih knjižnica“.⁹⁶ U Hrvatskoj je tako u godinama koje su uslijedile uklonjeno više stotina tisuća knjiga srpskih autora i onih koje su tiskane od strane srpskih izdavača. Nadalje, Kordić ističe kako je čišćenje takvoga tipa dovelo do „proganjanja i mučenja“ riječi koje potječu iz srpskoga jezika, uklanjaju se knjige pisane na ćirilici, klasici prevedeni na srpski smatraju se nevažecima, a učitelji i lektori bivaju otpušteni samo zato jer dolaze iz Srbije. Također, objavljuju se razlikovni rječnici, provodi se „desrbiziranje“ jezika, a Hrvatskome saboru uručuje se prijedlog zakona koji predviđa jezičnu policiju. Na radiju, televiziji i uredništvima

⁹⁵ Kordić, Snježana. 2010. *Jezik i nacionalizam*. Durieux. 17. str.

⁹⁶ Isto. 16. str.

reklamiraju se kampanje koje se zalažu za uvođenje novih jezičnih oblika i za kontrolu „čistoće“ vlastitoga jezika. Isto tako, Kordić naglašava kako izvor purizma ne treba tražiti kod prosječnih govornika, nego u krugu jezikoslovaca koji su najčešće povezani s nacionalizmom. Tako je, prema njoj, cilj purizma ispuniti očekivanja nacionalizma, odnosno, političke ideologije, a upravo su hrvatski jezikoslovci u to vrijeme imali bezuvjetnu podršku političke vlasti. Nadalje, smatra kako su hrvatski jezični savjetnici i razlikovni rječnici puni hvaljenja naspram purizmu te je purizam u njima prikazan kao nešto prirodno, kao nešto što je oduvijek bilo glavno obilježje hrvatskoga jezika. Navodi i neke poznate hrvatske kroatiste i jezikoslovce koji pokušavaju zamaskirati svoju ulogu u purizmu ističući trajnu čežnju hrvatskoga jezika za čistoćom. Prema Kordić, tradicija ovoga jezika nije puristička, nego su oduvijek postojali puristički nastrojeni pojedinci koji svojim intervencijama u jeziku uništavaju jezične pravilnosti koje su se stoljećima gradile, a cijelo to razaranje nazivaju „skrb o jeziku.“ Osvrnula se, također, i na „mit o propadanju jezika“⁹⁷ pod čijom krinkom najveću materijalnu korist imaju izdavači rječnika, normativnih gramatika i svi oni koji tvrde da jezik propada te da ga treba popravljati i zaštititi od stranih utjecaja. U toj situaciji krivi i govornike koji slijepo vjeruju, prihvaćaju i ne kontroliraju tu propagandu koja im se nameće od strane purista. „Nisu svjesni da je sve to skupa nepotrebno: puristički nadzor od strane institucija i jezičnih aktivista nedjelotvoran je i suvišan jer jezik ima izvanredan osjećaj za samoočuvanje. On sadrži ugrađena samoregulativna sredstva koja uređuju narušene obrasce i sprečavaju dezintegraciju.“⁹⁸ Ono što još zamjera kroatistima koji hrvatske govornike, odnosno publiku, žele pridobiti da budu puristički nastrojeni je to što se pozivaju na druge zemlje, u prvome redu na Njemačku koja sama po sebi ostavlja dojam kao najjača i najrazvijenija europska država. No, smatra kako u tome nisu dosljedni jer prešućuju da na primjer Njemačka mijenja pravopis u dogovoru s Austrijom i Švicarskom, a to onda znači da bi i Hrvatska trebala svoj pravopis mijenjati u dogovoru sa Srbijom, Crnom Gorom i Bosnom i Hercegovinom.⁹⁹ Isto tako, Kordić se ne slaže da standardni jezik nitko ne zna i da se on samo može učiti. Smatra da ako ga nitko ne zna, da onda i ne postoji jer se tom činjenicom da se standardni jezik ne zna, samo uzdrma povjerenje

⁹⁷ Isto. 27. str.

⁹⁸ Isto. 29. str.

⁹⁹ Isto. 32.-33. str.

govornika u znanje vlastita jezika.¹⁰⁰ Naglašava kako je standard zapravo ono što je najviše prošireno u uporabi i što omogućava nadregionalno sporazumijevanje. Uzrok ovakve jezične politike u Hrvatskoj leži u tome da se posegnulo za kovanjem novih riječi ili se krenulo u potragu za arhaičnim riječima, a sve s ciljem kako bi se izbrisala svaka povezanost zajedničke prošlosti južnih Slavena. Posljedicom su ovakve politike, prema Kordić, njena nefunkcionalnost te nesigurnost građana kod upotrebe službenoga jezika jer se stalno uvode nove riječi ili se oživljuju arhaizmi s ciljem da se zadrži čistoća hrvatskoga jezika. Naravno, u svojoj knjizi *Jezik i nacionalizam* osvrnula se i na definiciju policentričnoga ili pluricentričnoga standardnoga jezika te na razlike između varijanata takvoga jezika. Takav jezik se u lingvističkim leksikonima definira kao jezik s nekoliko nacionalnih varijanata koji se razlikuju u nekim segmentima, ali ne u tolikoj mjeri da bi ih mogli smatrati zasebnim jezicima.¹⁰¹ Tako primjerice navodi engleski, britanski, australijski s jedne strane, te s druge strane njemački, austrijski, švicarski, ističući kako je svaki od ovih navedenih jezika standardni jezik, vezan za određenu naciju, međusobno različit u nekim točkama, ali opet ne toliko različit da bismo mogli govoriti o različitim zasebnim jezicima. Nadalje, navodi kako je policentričnost kao pojava vrlo česta među jezicima kojima govori nekoliko nacija te onda ti jezici s vremenom postanu jezične varijante čije se razlike prvenstveno vide na fonetskoj i leksičkoj razini, a i na gramatičkoj, međutim te razlike ne ugrožavaju međusobnu razumljivost. Tako stavljajući kriteriji razumljivosti na prvo mjesto, ističe kako se govornici standardnoga jezika iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore međusobno bolje razumiju nego što se recimo razumiju govornici različitih dijalekata unutar same Hrvatske. Smatra da je prevođenje potrebnije kada razgovaraju govornici čakavskoga hrvatskoga i štokavskoga hrvatskoga, nego kada je riječ o dijalogu između govornika standardnoga hrvatskoga i standardnoga srpskoga jezika.¹⁰² Sve nam to govori, kaže Kordić, da su razlike između standardnih jezika u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori male i zanemarive naspram svega onoga što im je zajedničko i jednako. Na temelju toga ona dolazi do zaključka da se tu ne može govoriti o nekoliko standardnih jezika, nego o standardnim varijantama jednoga te istoga policentričnoga standardnoga jezika. Smatra kako nije dovoljno samo dokazati da razlike postoje, nego je potrebno

¹⁰⁰ Isto. 34. str.

¹⁰¹ Isto. 77. str.

¹⁰² Isto. 78.-79. str.

pogledati koliko tih razlika ima, ometaju li međusobno sporazumijevanje i koliki je njihov udio naspram svega onoga što je isto među tim jezicima. Nadalje, svoju tezu kako razlike između standarda nisu dovoljne da možemo govoriti o različitim jezicima, potkrepljuje činjenicama kako razlike postoje i na razini zajedničkoga jezika. Pa tako navodi primjere kako je veća unutarnja različitost između engleskoga standardnoga jezika u Engleskoj, Sjedinjenim Američkim Državama i drugim državama engleskoga jezika ili razlika između španjolskoga standardnoga jezika u Španjolskoj i u državama Latinske Amerike gdje je španjolski isto standardni jezik. Kordić se također dotakla i različitih izgovora *jata*. Po njoj se mnogi jezični laici hvataju upravo za tu razliku kada žele istaknuti da su hrvatski i srpski dva različita jezika. Ističe kako su i pojedini kroatisti svjesni da se prema izgovoru *jata* ta dva jezika ne mogu nazivati različitim.¹⁰³ Tako navodi Dalibora Brozovića koji govori da ekavica i ijekavica nisu razlog da govorimo o dvama različitim jezicima jer ekavsko/ijekavsko dvojstvo postoji čak i unutar srpske varijante. Nadalje, u knjizi *Jezik i nacionalizam* navodi primjer odabira *jata* kojeg smatra vrlo ironičnim. U 19. stoljeću pri odabiru *jata* Ante Starčević zalagao za ekavicu, dok je s druge strane Vuk Stefanović Karadžić bio za ijekavicu. Ipak, u Hrvatskoj su prevladali vukovci koji su bili za Karadžićev ijekavski izbor *jata*. S druge strane, njegov ijekavski prijedlog nije naišao na odobrenje u Beogradu te tako danas imamo rezultat kakav imamo, u srpskome ekavski, a u hrvatskome ijekavski oblik *jata*.¹⁰⁴ Osnovno rječničko blago također ide u prilog Kordićinoj teoriji o jednom policentričnome jeziku. Prema Swadeshevoj listi¹⁰⁵ koja kaže da ako dva idioma imaju 81% zajedničkoga osnovnoga rječničkoga blaga, onda ih ubrajamo u isti jezik. Prema njoj Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci imaju 100% zajedničko osnovno rječničko blago i tako za nju tu nema dileme da se radi o jednome jeziku. Još jedna činjenica ide u prilog ovoj teoriji, a to je štokavska osnova. Prema Kordić, štokavska osnova koja je zajednička standardnim jezicima u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori ostavlja vrlo malo prostora za pronalaženje razlika među tim jezicima ili za eventualno kreiranje novih. Prema njoj kroatisti, kako bi dokazali da je hrvatska štokavica drugačija od srpske, jako ističu inače zanemariv broj kajkavskih i čakavskih elemenata u hrvatskome standardnome

¹⁰³ Isto. 90. str.

¹⁰⁴ Isto. 90. str.

¹⁰⁵ Isto. 98. str.; Morris Swadesh sastavio je listu od 100 riječi. Na listi se nalaze riječi koje označavaju dijelove ljudskoga tijela (oko, kosa, srce, usta), životinje (riba, pas), radnje (jesti, piti), brojeve (jedan, dva, tri), zamjenice (ja, ti, on) itd. Ako dva idioma imaju najmanje 81% podudarnosti ubrajaju se u isti jezik.

jeziku. Smatra kako upravo iz toga razloga kroatisti ne smiju kajkavski i čakavski poistovjećivati sa štokavskim jer po toj logici bi se onda trebali isticati i turski, talijanski, latinski, njemački, engleski i drugi jezici čijih riječi ima podjednako ili više od kajkavskih i čakavskih u hrvatskome standardnome jeziku. Naravno, krunom svih kriterija po kojima se konačno utvrđuje je li riječ o jednome jeziku ili o varijantama jezika sam je naziv jezika. Nacionalisti upravo forsiranjem različitih imena jezicima pokušaju prikazati da se radi o različitim jezicima. Iz toga razloga i izdaju primjerice gramatike s jednodijelnom oznakom imena pa tako imamo: *Gramatika hrvatskoga jezika*, *Gramatika srpskoga jezika* i slično. Kordić navodi da nema smisla forsirati različit naziv, ako je sadržaj tih gramatika potpuno podudaran. Kaže kako je to sve posljedica miješanja politike i ideologije u slavistiku i lingvistiku. Nadalje, govori kako jednodijelne oznake imena nisu lingvistički prihvatljive jer bi to onda značilo da se radi o nekoliko jezika, što nije slučaj. „Prihvatljiva bi bila jedna jednodijelna oznaka koja bi pokrivala čitavo jezično područje. Kod većine drugih policentričnih jezika i koristi se od starta jedan jednodijelni naziv, npr. engleski, španjolski, njemački. To ne znači da nacija po kojoj se jezik naziva može nametati drugim nacijama svoju varijantu, niti znači da nacije koje nisu spomenute u imenu jezika nisu nacije, a ne znači ni da među njima nema jezičnih razlika.“¹⁰⁶ Također, smatra kako je naziv srpskohrvatski jedini relevantan naziv budući da se ta oznaka za jezik ovih prostora koristi od sredine 19. stoljeća. Kroatisti, pak, tu činjenicu žele pobiti argumentirajući da naziv srpskohrvatski nema dugu respektabilnu tradiciju. Međutim, kako kaže Kordić, zaboravljaju da baš od sredine 19. stoljeća postoji standardni srpskohrvatski jezik koji je u to vrijeme povezivao područje Slavonije, Dalmacije i Hrvatske. Pojedini južnoslavenski lingvisti predlagali su da naziv toga jezika bude *srednjojužnoslavenski* kako bi izbjegli oznaku *srpskohrvatski*. Kordić taj naziv smatra neadekvatnim jer se iz njega ne može iščitati što se sve ubraja u srednju zonu. Nadalje, ni naziv *standardni novoštokavski* nije prikladan jer je nerazumljiv za strance pa tako nije prihvaćen kao ni *standardni toskanski*, *standardni kastiljanski* i slično. Naziv *bosanski/hrvatski/srpski/crnogorski* također nije dobro rješenje jer se ne može očekivati da lingvisti uz napomenu svaki put navode takav naziv. Također, ako u tome nazivu te četiri riječi znače sinonim, onda nema potrebe navoditi ih sve. Naziv srpskohrvatski nikada nije bio prihvaćen u narodu i zapravo se i ne očekuje od

¹⁰⁶ Isto. 127. str.

govornika laika da koriste dvodijelan naziv. Kordić naglašava kako su taj termin smislili strani lingvisti kako bi imenovali jezik na području gdje više naroda govori jednim jezikom. Na kraju poglavlja u svojoj knjizi o nazivu jezika Kordić zaključuje da je odbacivanje dvodijelnoga naziva pogrešno jer se koristeći jednodijelnim nazivom naglašava da ne postoji zajednički jezik, što po njoj nije točno. „Do promjene u statusu, međutim, nije došlo jer se i dalje radi o jednom policentričnom jeziku kojim govore četiri nacije. Da se unazad 150 godina taj jezik u lingvistici nazivao srpski, ne bi bilo potrebno danas preći na dvodijelnu oznaku. No, zbog tradicije dvodijelnog imena u svijetu se današnje odbacivanje druge komponente u dvodijelnom nazivu jezika tumači kao isključivanje hrvatskog, bosanskog i crnogorskog područja. Stoga je jedino ispravno rješenje ostati pri dvodijelnoj oznaci.“¹⁰⁷ Slične stavove o jeziku zauzima još jedan hrvatski jezikoslovac Mate Kapović. I on se, kao i Snježana Kordić, u svome znanstvenome radu dotakao svih ovih aktualnih pitanja vezanih za hrvatski jezik i općenito za jezik govornoga područja na prostorima bivše Jugoslavije. U svojoj knjizi *Čiji je to jezik?* progovara o sličnim stvarima kao i Kordić u svojoj knjizi *Jezik i nacionalizam*. Dotakao se pitanja kao što su čime se bavi lingvistika, kvari li se jezik s vremenom, kome pripada jezik, zatim govori o odnosu jezika, lingvistike i ideologije, o purizmu, i naravno, ključno pitanje koje razmatra je to je li riječ o jednome ili o četiri jezika. Kapović ističe da se početkom devedesetih godina 20. stoljeća, prekidom službenoga postojanja „srpskohrvatskoga“ jezika, na velika vrata ušlo u nacionalističku ideologiju koja je naglo prodrila u jezik. Unitaristička jezična politika koja je povezivala razdoblja dviju Jugoslavija s vukovskim načelom „piši kako govoriš“ postala je sasvim nebitna hrvatskim jezikoslovcima devedesetih godina. Smatra kako se previše inzistiralo na standardu koji je nekako nezavisan od ljudi koji govore jezikom onim kako oni govore. Nadalje, Kapović govori kako je standardni jezik potreban modernome društvu iz praktičnih razloga i da je istina da ne može sve što se govori biti dijelom standardnoga jezika. Budući da je standardni jezik različit od drugih varijanata jezika, on se mora učiti kroz obrazovni sustav, ali naglašava kako se ta činjenica često i lako zlorabi. Činjenica koja tome ide u prilog je da se pod pojmom „hrvatski jezik“ ili samo „jezik“ uglavnom misli na standardni jezik. Naglašava se da se taj jezik mora učiti jer ga nitko ne zna, a to onda podrazumijeva da smo pred standardnim jezikom svi jednaki, što naravno nije posve točno.¹⁰⁸ Raspadom

¹⁰⁷ Isto. 135. str.

¹⁰⁸ Kapović, Mate. 2011. *Čiji je jezik?*; Algoritam. Zagreb. 75. str.

Jugoslavije i bujanjem nacionalističkih ideja javila se i želja da se uz neovisne države stvore i neovisni jezici u službenoj uporabi. Ideja je bila da se od dotad postojećega srpskohrvatskoga jezika stvori zasebni hrvatski jezik.¹⁰⁹ Malo bi bilo paradoksalno da dva naroda u ratu govore sličnim ili čak istim jezikom. Stoga se jezična politika naglo okrenula počevši prvenstveno s kritikom prema jugoslavenskoj unitarističkoj jezičnoj politici. Uz tu ideju stali su gotovo svi hrvatski jezikoslovci koji su ulagali velike napore u oživljavanje starih hrvatskih riječi, stvaranje novih, izdavanje razlikovnih rječnika, jezičnih savjetnika, zatim su upozoravali na srbizme koji su ušli u hrvatski jezik za vrijeme Jugoslavije i slično. Sve je to, kako kaže Kapović, ostavilo negativne jezične posljedice i dovelo do novoga jezičnoga straha. Mnogi su postali nesigurni u ono što govore i kojim jezikom zapravo govore. Ključno pitanje koje Kapović postavlja, a tim pitanjem je naslovljena i ova njegova knjiga, je čiji je jezik? Nadalje, postavlja se pitanje mogu li opće Hrvati i ostali građani Hrvatske ne znati govoriti hrvatski?¹¹⁰ Nadalje, tu Kapović ističe kako govornici i dalje govore istim jezikom, doduše, izmijenjenim jer se jezik mijenja s vremenom, ali taj je jezik oduvijek pripadao narodu, odnosno svojim govornicima. Oni taj jezik mijenjaju, obogaćuju, posuđuju riječi, stvaraju nove, ali on uvijek ostaje njihov. Također, dotakao se i uloge jezika u izgradnji nacionalnoga identiteta. Upravo iz razloga povezanosti ideje nacionalnoga jezika i nacije, pitanje jezika u Hrvatskoj 1990-ih postaje vrlo aktivno u uvjetima kada je divljao rat, a s druge strane bujao nacionalizam i stvarala se neovisnost. Taj odnos jezika i nacije u Hrvatskoj je jako očit. Razlika je recimo u Mađarskoj jer je mađarski jezik različit od svih koji ga okružuju, dok u Hrvatskoj to nije slučaj.¹¹¹ Prema Kapoviću, u Hrvatskoj vlada svijest da ako se zalažeš za upotrebu dijalekta ili se zalažeš za tolerantnost prema govornome jeziku, istodobno postaješ rušitelj hrvatske nacije, a slijedom te logike i velikosrbin, Jugoslaven i slično. Nadalje, naglašava kako je takva svijest kontradiktorna jer i oni koji se zalažu za očuvanje dijalekata, a da ih pri tom ne ugrožava standard, opet govore o hrvatskim dijalektima. U svojoj knjizi *Čiji je jezik?* Kapović progovara i o purizmu čije korijenje pronalazi u društveno – političkim stavovima kao što su konzervativnost, konzervativni kulturni antiimperijalizam i nacionalizam. „Nacionalizam i ksenofobija vrlo lako nalaze svoj odraz i u jeziku te stoga nije čudno da su ekstremni desničari vrlo često i, bar

¹⁰⁹ Isto. 76. str.

¹¹⁰ Isto. 76. - 77. str.

¹¹¹ Isto. 78. str.

nominalno, ekstremni jezični puristi, bar u onim zemljama gdje je to moguće i gdje za to postoje neki preduvjeti. Stoga je purizam lako okarakterizirati kao nacionalizam u jeziku.¹¹² Za Kapovića je purizam danas uglavnom u funkciji kulturnoga, ali nacionalističkoga antiimperijalizma gdje jezik pokušava obraniti od velikih jezika koji ga ugrožavaju. Tako je početkom devedesetih godina 20. stoljeća u Hrvatskoj došlo do naglog odbacivanja srbizama. S jedne strane zbog bujanja nacionalizma, ali s druge strane i zbog sve većega broja kroatista koji su dijelili mišljenje kako je hrvatski jezik u Jugoslaviji bio dugo u neravnopravnome položaju i stalno u sjeni srpskoga jezika. Kapović smatra kako treba osuditi namjernu nametnutost jednoga jezika nad drugim, ali isto tako kaže da se ne smije dozvoliti niti namjerno nametanje purizma vlastitim govornicima određenoga jezika. U nastavku svoje knjige Kapović ističe kako je jezik pod utjecajem društveno-političkih zbivanja te ideoloških promjena. „Velika društveno-političko-ideološka promjena koja se u Hrvatskoj dogodila 1990.-1991., prelazak iz realsocijalističkog jednopartijskog društvenog uređenja u kapitalističku liberalnu demokraciju, u velikoj se mjeri odrazila i na jezik. S promjenom nominalne ideologije iz komunizma na liberalizam/kapitalizam (zajedno s nacionalizmom), do promjene je došlo i u jeziku.“¹¹³ Tako navodi primjer kako su temelj komunističke partije činili radnici, odnosno radnička klasa, te ja tako nestankom te ideologije iz javne sfere nestala i sama riječ *radnik* koja se pokušala zamijeniti riječju *djelatnik*. U tome smjeru se i *radno vrijeme* pokušalo zamijeniti *djelatnim vremenom*, ali to nije zaživjelo.¹¹⁴ Danas se opet riječ *radnik* vratila u uporabu i sasvim je uobičajena, ali opet preveliko pozivanje na radnike i dalje može izazvati ideološku sumnju. Nadalje, Kapović navodi kako se od devedestih godina izbjegava pisati *prije nove ere* te se počelo upotrebljavati *prije Krista* i da se u pravopisu inzistira da se *bog* piše velikim početnim slovom.¹¹⁵ Osvrnuvši se na sve ovo napisano, Kapović navodi kako je do sada njegova knjiga izrazito kritički nastrojena na neke ideološke pojave u jeziku kao što su nacionalizam, jezični purizam i slično. Priznaje da je možda i kritika ove knjige u jednu ruku ideološki nastrojena, ali je brani činjenicom da je utemeljena na znanosti koja bi ipak trebala biti relevantnija u odnosu na naciju, tradiciju i slično. Kao i kod Snježane Kordić, i u ovoj knjizi Mate Kapovića posebno poglavlje odnosi se na najosjetljivije pitanje vezano za jezik na ovim prostorima, a to je jesu li hrvatski i

¹¹² Isto. 107. str.

¹¹³ Isto. 107. – 108. str.

¹¹⁴ Isto. 108. str.

¹¹⁵ Isto. 110. str.

srpski jedan jezik ili ne. Kapović iznosi da je to pitanje o kojem je vrlo teško objektivno i bez emocija razgovarati pa se tako i odgovori protežu od krajnosti do krajnosti, oni koji kažu da hrvatski nema apsolutno nikakve veze sa srpskim do onih koji ta dva jezika potpuno izjednačavaju. Do raspada Jugoslavije službeno je postojao hrvatskosrpski jezik ili u srpskoj verziji srpskohrvatski koji je nakon sloma komunističkoga režima u Hrvatskoj postao samo hrvatski. U Srbiji je kasnije nastao srpski, u Bosni i Hercegovini se pojavio bosanski ili bošnjački te na kraju crnogorski u Crnoj Gori. Tako su od jednoga zajedničkoga službenoga jezika nastala četiri standardna jezika.¹¹⁶ Prema Kapoviću, unitaristička ideja ima dugu tradiciju na ovim prostorima ma koliko god to nekima bilo teško priznati. Tako govori da se Hrvati nisu oduvijek protivili stvaranju zajedničkoga jezika, a u prilog tome ide da su Hrvati prihvatili vukovsku ijekavicu te i to da su najpoznatiji predstavnici vukovske filološke škole bili upravo Hrvati kao što su Tomo Maretić, Franjo Iveković, Ivan Broz i drugi.¹¹⁷ Nadalje, navodi Književni dogovor u Beču iz 1850. godine kada se organizirano pokušalo doći do jezičnoga ujedinjenja, zatim Skerlićevu anketu iz 1912. u kojoj se predlagalo da Hrvati prihvate ekavicu, a Srbi latinicu te na koncu Novosadski dogovor iz 1954. godine. Isto tako, govori da unatoč svim tim unitarističkim nastojanjima oko zajedničkoga jezika, taj jezik nikada nije bio potpuno jedinstven. „Razlike su postojale od samog formiranja modernih književnih jezika u 19. stoljeću i nikada nisu nestale, kako god se te razlike nazivalo i tumačilo – jednim policentričnim standardnim jezikom s više standardnojezičnih varijanata (kao prije 1990) ili kao više standardnih jezika (kao nakon 1990) – koliko god te razlike bile znatne ili ne.“¹¹⁸ Nakon Prvoga svjetskoga rata, za vrijeme Prve Jugoslavije postojao je čak i službeni srpsko-hrvatsko-slovenački (slovenski) jezik što je zapravo bilo aludiranje na ilirske ideje iz 19. stoljeća. U Hrvatskoj se danas govori isključivo o hrvatskome jeziku te se inzistira na razlikama između hrvatskoga i srpskoga. Ekstremisti se čak zalažu da treba prevoditi srpske filmove i srpske knjige, što kod oštrog opozicije najčešće izaziva podsmijeh. U Srbiji se također danas govori o zasebnome srpskome jeziku, ali ima i onih koji još njeguju ideju o zajedničkome srpskohrvatskome jeziku. To je možda iz razloga što je Srbija veća država i što su Srbi brojniji narod te se tako osjećaju manje ugroženim. Hrvati su se za vrijeme Jugoslavije osjećali ugroženim te je hrvatski jezik

¹¹⁶ Isto. 127. str.

¹¹⁷ Isto. 128. str.

¹¹⁸ Isto. 129. str.

bio pod pritiskom od strane srpskoga, dok Srbi nikada nisu osjećali prijetnju od hrvatskoga jezika.¹¹⁹ Vrlo zanimljiva situacija odvija se u Bosni i Hercegovini. Bošnjaci inzistiraju na bosanskome jeziku tražeći tako samostalnost od hrvatskoga i srpskoga. To pokušavaju postići na način da se što više približe turcizmima i nekim specifičnostima kao na primjer riječ *kahva* (prema hrvatskome *kava* i srpskome *kafa*).¹²⁰ No, kako je Bosna i Hercegovina država s tri konstitutivna naroda, tu jezičnu samostalnost vrlo je teško održati. S jedne strane Hrvati u Bosni i Hercegovini službeno upotrebljavaju hrvatski, dok Srbi koriste srpski. U Crnoj Gori postoje naponi oko standardizacije posebnoga crnogorskoga standarda, no tamo je problem što ni danas određen broj Crnogoraca ne prihvaća crnogorski jezik, već ga i dalje naziva srpskim bez obzira što je crnogorski jezik službeno priznat. Nadalje, Kapović ističe da se unatoč svim ovim jezičnim posebnostima između ovih četiriju danas službenih standardnih jezika, njihovi govornici od Istre na zapadu, pa preko Beograda na Istoku i Bara na jugu vrlo dobro razumiju, pogotovo kada je u pitanju baš standardni jezik. Političke promjene i današnja politička situacija, razlog su da danas nema puno govornika u bivšim jugoslavenskim državama koji i dalje zagovaraju ideju o jednome srpskohrvatskome jeziku. Međutim u inozemstvu, a posebno među lingvističkim krugovima i dalje postoji veliki broj onih koji smatraju da svi narodi iz bivše Jugoslavije govore jednim jezikom. Njima nije baš jednostavno shvatiti etničko-identitetske porive te im i nisu toliko bitni kao onim ljudima koji žive na tim prostorima. Stoga im je puno razumljivije i dalje prihvatiti činjenicu da se tu govori jednim jezikom kako je nekada i bilo službeno. Sljedeće pitanje koje se nameće je koliko je razlika potrebno da možemo govoriti o dvama različitim jezicima? Kao na primjer uzmemo hrvatski i albanski, ili hrvatski i mađarski, lako možemo ustvrditi da se radi o različitim jezicima. No, situacija je drugačija ako usporedimo recimo hrvatski i slovenski ili švedski i norveški. Isto tako, treba reći da su primjerice urbani govori Osijeka i Novoga Sada puno sličniji nego što su to pojedini mjesni govori između različitih narječja unutar same Hrvatske.¹²¹ Nadalje, Kapović ističe da ako uzmemo strukturalni kriterij, razlike između hrvatskoga standardnoga i srpskoga standardnoga su vrlo zanemarive. „Fonološki sustav je više-manje isti, morfološki također – iako neke razlike postoje – imenice, glagoli, pridjevi itd. imaju više-manje iste oblike, a ni u

¹¹⁹ Isto. 130. str.

¹²⁰ Isto. 131. str.

¹²¹ Isto. 134. str.

sintaksi razlike nisu pretjerano velike. Što se strukturalnog kriterija, dakle, tiče, tu su razlike doista dovoljno male da se može opravdano zaključiti da je riječ o jednom jeziku.¹²² Drugi kriteriji koji Kapović navodi je kriteriji međusobne razumljivosti.¹²³ On je po njemu vrlo jasan jer bez ikakvoga problema Hrvati čitaju srpske knjige, gledaju srpske filmove, slušaju srpsku glazbu te nikome ne pada na pamet u tim situacijama tražiti prevoditelja. Dakle, i po tome kriteriju, kako kaže Kapović, hrvatski i srpski su isti jezici. Međutim ističe kako opet taj kriterij nije baš neupitan. Primjerice, Hrvati i Slovenci se dosta dobro razumiju, iako su strukturalno dovoljno različiti jezici. Dakle, jezici mogu biti dovoljno različiti da nitko i ne pomišlja da je riječ o istome jeziku, a istodobno mogu biti dovoljno slični da se na njima može bez problema komunicirati. Da je ovaj kriterij upitan, govori nam i činjenica da bi se govornik hrvatskoga standardnoga jezika dosta teško namučio da uspostavi razumljivu komunikaciju s jednim od govornika nekoga lokalnoga hrvatskoga govora. Treći kriterij po kojem možemo suditi jesu li dva idioma dio istoga jezika je genetski kriterij. Polazeći od štokavskoga, prema genetskome kriteriju, zaključujemo da je to svakako jedan jezik pa bi prema tome onda i standardi koji su nastali na osnovi štokavskoga bili jedan jezik. No, i genetski kriterij je jako kompliciran jer je ponekad teško napraviti granicu gdje neki dijalekt završava, a gdje drugi počinje. Posljednji kriterij koji se često koristi je identifikacijski kriterij. Međutim on se ne može baš smatrati znanstvenim jer zaključci se donose samo na temelju onoga što govornici misle o svojim jezicima. Ako bi sudili samo po tome kriteriju, onda bi hrvatski i srpski bez dvojbe bili različiti jezici jer danas bi većina govornika u Hrvatskoj rekla da govori hrvatskim jezikom koji je različit od srpskoga. Kapović upozorava da takvi odgovori možda ne bi bili da smo sada recimo u 1985. godini. Zasigurno se nije jednostavno postaviti prema stavovima govornika o svome jeziku. Imamo dosta primjera gdje dva susjedna sela govore skoro pa istim govorima, ali se zbog razno raznih razloga njihovi govornici kunu da se radi o različitim jezicima. Na kraju Kapović navodi još jedan kriterij, a to je kriterij standardizacije. On je vrlo proizvoljan i ovisi uglavnom o nejezičnim faktorima. Prema Kapoviću, posebnim jezicima smatraju se oni jezici koji imaju svoje standardne varijante te da imaju službeni status u svojoj državi.¹²⁴ Teško se, međutim, i ovaj kriterij može uzeti za ozbiljno jer primjerice talijanski jezik je jezik samo za to jer je

¹²² Isto. 134. str.

¹²³ Isto. 135. str.

¹²⁴ Isto. 137. str.

službeni jezik Italije. S druge strane, u Italiji ima jako puno romanskih jezika koji se govore diljem Italije pa su tako na primjer sicilijanski i napuljski idiomi praktički potpuno nerazumljivi govornicima standardnoga talijanskoga jezika. Prošavši kroz ove kriterije, Kapović upozorava da se danas olako barata s pojmom jezika, ali da je jezik zapravo vrlo teško znanstveno definirati. Razlog tome je što mi danas mnoge jezike zovemo jezicima, a i da nisi strogo lingvistički definirani nego su toj definiciji pridonijeli razni izvanjezični čimbenici. Nadalje, u svojoj knjizi *Čiji je jezik?* Kapović pokušava objasniti zašto su hrvatski i srpski standardi jako slični. „Odgovor je jednostavan. I hrvatski i srpski standard su nastali, kao i bošnjački i crnogorski, na osnovi štokavskoga narječja, i to ne samo na osnovi štokavskoga nego i na osnovi istoga štokavskog dijalekta – istočnohercegovačkoga – iako su u kasnijoj nadgradnji tu ulazile i osobine drugih štokavskih dijalekata.“¹²⁵ Zatim objašnjava kako su Hrvati u 19. stoljeću za osnovicu književnoga jezika uzeli štokavicu iz više razloga. Čakavski se sve manje upotrebljavao tako da su čakavci već tada počeli pisati samo štokavski (i talijanskim), a kajkavski književni jezik se upotrebljavao na vrlo malom području koje je bilo pod utjecajem štokavskoga. S druge strane, štokavski je bio govor Dubrovnika i iza sebe je imao bogatu i utjecajnu dubrovačku književnost. Još jedan razlog Kapović navodi, a to je da je štokavski osim Hrvatima, bio jezik i drugim južnoslavenskim narodima te nositelj jugoslavenske, a prije toga i ilirske ideje. Sve su to razlozi zbog kojih je štokavski prevladao kao opći književni jezik. Istočnohercegovački dijalekt kao osnovicu su uzeli Hrvati i Srbi, dok su recimo Slovaci uzeli srednjoslovački, a Makedonci su svoj standard stvorili na osnovi zapadnoga narječja, a ne istočnoga koji je bliže bugarskome. Nadalje, Kapović pokušava dati odgovor što je zapravo problematično u samome nazivu *srpskohrvatski jezik*? Razlozi su višestruki, od povijesnih, političkih, identitetskih te zbog svega toga narodi koji govore tim jezikom ne žele prihvatiti taj naziv. Na primjer takav problem nemaju Austrijanci i Argentinci kojima ne smeta što se njihovi jezici nazivaju njemački, odnosno španjolski, isto onako kako se nazivaju službeni standardni jezici u Njemačkoj i Španjolskoj. „Kod Hrvata i Srba je to posljedica rata i traumatičnih događaja iz 1990-ih te širenja nacionalističkih ideja nakon raspada Jugoslavije. No u samom je nazivu možda veći problem zapravo to što dotičnim jezikom/jezicima ne govore samo Hrvati i Srbi. Naime, kako svi znamo, jezikom koji

¹²⁵ Isto. 145. str.

se do 1990. službeno nazivao srpskohrvatski govore i Bošnjaci (poznati kao Muslimani do 1990) i Crnogorci.¹²⁶ Problem je to što bi se i dalje taj jezik nazivao srpskohrvatski i tako bi ga trebali zvati i Bošnjaci i Crnogorci bez obzira što je taj jezik jednako njihov kao i hrvatski i srpski. Ljudi koji se zalažu za taj naziv uglavnom se pozivaju na antinacionalističke razloge, a zapravo opet na taj način čine diskriminaciju prema ta dva druga naroda. Taj naziv u prošlosti možda nije bio sporan, ali vremena su se promijenila i danas on zasigurno nije baš pogodan. Prema Kapoviću nije zgodno prihvaćati etnička imena naroda koji govore tim jezikom u njegov naziv te smatra kako bi neutralno rješenje bilo dobro potražiti u nazivu *štokavski jezik*. Smatra da bi se na taj način izbjegli problemi koji se javljaju s nazivom *srpskohrvatski* te da je *štokavski jezik* politički vrlo korektan naziv. Knjigu završava poglavljem koje se odnosi na pitanje čemu opće polemika oko toga jesu li hrvatski i srpski jedan ili dva jezika? Kapović polazi od toga da budući da se radi o štokavskome narječju, odnosno štokavskoj osnovici na kojoj su utemeljena oba jezika, s dijalektološko – genetske razine nema sumnje da je riječ o jednome jeziku. Što se tiče standardizacijskih razloga, to je zapravo jedan od ključnih kriterija po kojem se jezici dijele te je tako razumljiva i teza onih koji se zalažu da se taj kriterij primjeni i na hrvatski i srpski jezik. Koliko je potrebno imati razlika i kakve one trebaju biti da govorimo o dvama različitim jezicima, više je proizvoljna stvar, kaže Kapović, nastavljajući da je tu razlika samo u terminu, govori li se o više varijanata ili o više standardnih jezika jer u principu se ništa ne mijenja. Nadalje, govoreći o problemu samoga naziva *srpskohrvatski jezik*, Kapović ističe kako ne samo da se taj naziv upotrebljava za sve štokavske standardne jezike (hrvatski, srpski, bošnjački, crnogorski), nego on obuhvaća i sve dijalekte koji se govori na prostorima tih država. Dakle, pod taj naziv onda spadaju i kajkavski i čakavski u Hrvatskoj te recimo torlački u Srbiji. „Upravo je tu problem s tvrdnjom da je samo naziv srpskohrvatski znanstven. Osim što je kao etnički on nepogodan za strogo znanstveni naziv, na dijalektološkoj je razini sporan i zato što podrazumijeva, barem implicitno, da sva narječja od istarske čakavštine na zapadu do torlačkoga u južnoj Srbiji doista čine jednu cjelinu koja se jasno izdvaja od slovenskih dijalekata na sjeverozapadu te bugarskih/makedonskih dijalekata na jugoistoku.“¹²⁷ To svakako nije točno jer primjerice kajkavski je puno sličniji slovenskome, nego torlačkome, a s druge strane

¹²⁶ Isto. 146. str.

¹²⁷ Isto. 149. str.

torlački je puno bliži bugarskome nego na primjer čakavskome. Na kraju krajeva, teško je povjerovati da su baš sva ta narječja proizašla iz jednoga zajedničkoga prajezika. Zbog svega toga možemo zaključiti da je svrstavanje kajkavskoga, čakavskoga, štokavskoga i torlačkoga u jednu cjelinu, zapravo plod etničko – nacionalnih, kulturoloških i sociolingvističkih, a ne znanstvenih kriterija. „Za cijelo to dijalekatsko područje je Dalibor Brozović predložio neutralan naziv srednjojužnoslavenski dijasistem. Taj naziv je doista prihvatljiviji, kao etnički neutralan, od naziva srpskohrvatski, no opet podrazumijeva da se sva tri narječja mogu izdvojiti kao posebno povezana cjelina, što čisto genetsko-dijalektološki ne stoji.“¹²⁸ Sva pitanja, nastavlja Kapović, vezana uz hrvatski i srpski jezik su poprilično irelevantna i smatra da nisu vrijedna tolikih rasprava. U narodu taj naziv *srpskohrvatski* nikada nije zaživio i teško da će ikada narod prihvatiti naziv jezika samo zato jer je lingvistički, odnosno, znanstveni, nego će ga zvati onako kako ga je navikao zvati. Nadalje, naziv *srpskohrvatski* još jedino živi kod stranih lingvista, posebno slavista. Razlog leži u tome, smatra Kapović, da se ono što je naučeno u razdoblju znanstvenoga formiranja, kasnije teško mijenja. Drugi je razlog taj što mnogi strani stručnjaci na prostor bivše Jugoslavije gledaju i dalje kao na zajednički prostor jednoga naroda te ih zapravo ne zanimaju lokalni etnički, nacionalistički sukobi i prepirke. Također navodi da hrvatski jezikoslovci kojima je najviše stalo do toga da se hrvatski razluči od srpskoga, igraju krivom taktikom. Nikakve koristi nema napadati strane stručnjake iz razloga što i dalje upotrebljavaju naziv *srpskohrvatski*, jer s druge strane oni smatraju da domaći stručnjaci u svojim zaključcima nastupaju s velikom dozom emocija te da ne mogu u potpunosti biti objektivni. Kapović na kraju knjige zaključuje da nema ništa loše u tome da se hrvatski jezik za praktične potrebe naziva hrvatskim ako tako žele njegovi govornici. Smatra da je stvar proizvoljnoga odabira hoće li se hrvatski standard smatrati zasebnim standardnim jezikom ili jednom od varijanata policentričnoga štokavskoga jezika.¹²⁹ *Srpskohrvatski* se odavno na našim prostorima smatra politički nekorektnim te bi najbolje rješenje bilo da se u nazivu jezika izbjegne bilo kakav etnički naziv, kaže Kapović. Jesu li hrvatski i srpski jedan jezik ili dva jezika, u konačnici ništa ne bi promijenilo jer se govornici hrvatskoga standardnoga i srpskoga standardnoga jezika jako dobro razumiju te nikome ozbiljnome ne pada na pamet da se radi o dvama različitim jezicima kao što

¹²⁸ Isto. 151. str.

¹²⁹ Isto. 156. str.

su to na primjer hrvatski i mađarski. Svakako, političke tenzije oko ovakvih pitanja trebale bi se smanjiti te se jezičnim pitanjima pristupati znanstveno i bez pretjeranih emocija, zaključuje Kapović u svojoj knjizi *Čiji je jezik?* Vrhunac polemike oko toga je li govorimo jednim srpskohrvatskim jezikom koji ima svoje četiri standardne varijante ili su pak to četiri zasebna jezika, zbilo se 2017. godine kada je određena grupa ljudi izišla u javnost s takozvanom Deklaracijom o zajedničkome jeziku. Riječ je dakle o projektu koji nosi naslov „Jezici i nacionalizmi“, a pripremao se i odvijao kroz 2016. i 2017. godinu u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Tekst te deklaracije glasi:

„Mi, potpisnici ove Deklaracije, smatramo da

- činjenica postojanja zajedničkog policentričnog jezika ne dovodi u pitanje individualno pravo na iskazivanje pripadnosti različitim narodima, regijama ili državama;
- svaka država, nacija, etno-nacionalna ili regionalna zajednica može slobodno i samostalno kodificirati svoju varijantu zajedničkog jezika;
- sve četiri trenutno postojeće standardne varijante ravnopravne su i ne može se jedna od njih smatrati jezikom, a druge varijantama tog jezika;
- policentrična standardizacija je demokratski oblik standardizacije najbliži stvarnoj upotrebi jezika;
- činjenica da se radi o zajedničkom policentričnom standardnom jeziku ostavlja mogućnost svakom korisniku da ga imenuje kako želi;
- između standardnih varijanti policentričnog jezika postoje razlike u jezičnim i kulturnim tradicijama i praksama, upotrebi pisma, rječničkom blagu kao i na ostalim jezičnim razinama, što mogu pokazati i različite standardne varijante zajedničkog jezika na kojima će ova Deklaracija biti objavljena i korištena;
- standardne, dijalekatske i individualne razlike ne opravdavaju nasilno institucionalno razdvajanje, već naprotiv, doprinose ogromnom bogatstvu zajedničkog jezika.

Stoga, mi, potpisnici ove Deklaracije, pozivamo na

- ukidanje svih oblika jezične segregacije i jezične diskriminacije u obrazovnim i javnim ustanovama;
- zaustavljanje represivnih, nepotrebnih i po govornike štetnih praksi razdvajanja jezika;

- prestanak rigidnog definiranja standardnih varijanti;
- izbjegavanje nepotrebnih, besmislenih i skupih "prevođenja" u sudskoj i administrativnoj praksi kao i sredstvima javnog informiranja;
- slobodu individualnog izbora i uvažavanje jezičnih raznovrsnosti;
- jezičnu slobodu u književnosti, umjetnosti i medijima;
- slobodu dijalekatske i regionalne upotrebe;
- i, konačno, slobodu "miješanja", uzajamnu otvorenost te prožimanje različitih oblika i izričaja zajedničkog jezika na sveopću korist svih njegovih govornika.¹³⁰

Pokretači ovoga projekta bile su četiri nevladine udruge iz svake od četiri uključene zemlje: P. E. N. centar iz Sarajeva, udruga Kurs iz Splita, KROKODIL iz Beograda te Centar za građansko obrazovanje iz Podgorice. Tekst te deklaracije rezultat je dvogodišnjeg rada i istraživanja navedenih udruga, a svjetlo dana doživio je upravo u vrijeme kada se u Hrvatskoj obilježavalo pedeset godina od izdavanja znamenite *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* (1967. – 2017.) Od prvoga travnja 2017. godine tekst deklaracije dostupan je svim građanima na mrežnim stranicama projekta te je tako dana mogućnost svakom građaninu da je potpiše. Cilj i namjera ovoga projekta, kako navode sami inicijatori i potpisnici, bio je da se otvoreno progovori o problemu postojanja četiriju, kako su ih oni nazvali, političkih jezika u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Nadalje, željeli su otvorenim dijalogom između lingvista i ostalih stručnjaka ukazati na sve one probleme s kojima se lingvistička znanost sukobljava s identitetskom politikom. Smatraju da je nepotrebno opće se pitati govori li se u te četiri navedene zemlje istim zajedničkim jezikom, koji je prema njima standardni policentrični jezik kakvi su primjerice engleski, njemački, arapski, francuski, španjolski i drugi jezici. Prema njima, takvo razdvajanje toga jezika izaziva samo negativne društvene, kulturne i političke pojave poput segregacije djece u višenacionalnim sredinama, izmišljanje prevođenja tamo gdje je sasvim nepotrebno, izmišljanje razlika kojih opće nema, pokušaj dokazivanja pripadnosti određenoj etno - nacionalnoj sredini te nekakvu političku lojalnost. Projektom se također zalažu za zaustavljanje umjetnoga razdvajanja jezika te za liberalizaciju jezičnih praksi. Jedna od glavnih inicijatorica ovoga projekta, u radu već spomenuta hrvatska lingvistica, Snježana Kordić,

¹³⁰ <http://jezicinacionalizmi.com/deklaracija/> (pristupljeno 15. 9. 2019.)

kaže: „Na tragu stare Deklaracije otprije pola stoljeća, a pred zahtjevima novog doba i pojava koje je ono donijelo, nova Deklaracija također ističe ravnopravnost, ali i ispravlja netočnost iz stare Deklaracije da se narod i jezik podudaraju, jer to je deplasirano tvrditi u 21. stoljeću, kad imamo mnogobrojne primjere iz čitavog svijeta za suprotno. Nova Deklaracija ima i obrazovnu ulogu zato što objašnjava da je policentričan jezik normalna stvar u svijetu jer je takav tip jezika engleski te njemački, španjolski i mnogi drugi.“¹³¹ Nagrađivana hrvatska književnica Olja Savičević Ivančević također je jedna od potpisnica deklaracije. „Imala sam sreću da sam odrasla u bogatstvu narječja tog zajedničkog jezika. Ne pišem, a bogme ni ne čitam, isključivo na hrvatskoj varijanti standarda ili na nekom od brojnih lokalnih narječja koje koristim, dobro su mi poznati i ostali jezični idiomi i u većoj ili manjoj mjeri oni su prisutni u mojim knjigama.“¹³² Profesor na zagrebačkome Fakultetu političkih znanosti Dejan Jović također je podržao i potpisao deklaraciju. „I listopad i oktobar su podjednako moji i ne vidim da su mi potrebni (obično dobro plaćeni, odnosno skupi) prevoditelji koji glume da se ne razumijemo. Jezični nacionalizam u nas je postao prijetnja osobnim slobodama jer nas totalitaristički jezikoslovci podučavaju kako smijemo i kako ne smijemo govoriti, a ako kažemo neku nedajbože ‘krivu’ riječ, odmah nas sumnjiče da smo Drugi, a Drugi - u njihovim nacionalističkim vizijama - znači: Neprijatelji.“¹³³ Deklaraciju o zajedničkom jeziku, između ostalih, potpisalo je oko dvjestotinjak lingvista, književnika te ostalih poznatih osoba iz javnoga, kulturnoga i političkoga života Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Među potpisnicima iz Hrvatske ističu se brojni lingvisti, književnici, glumci, redatelji, novinari, a uz ove prethodno navedene, neki od njih su Rajko Grlić, Rade Šerbedžija, Dragan Markovina, Viktor Ivančić, Boris Dežulović, Tatjana Gromača, Dubravka Ugrešić, Drago Pilsel, Josip Mlakić, Ante Tomić i mnogi drugi. Međutim unatoč potpisnicima i pobornicima ove deklaracije, ovaj projekt doživio je osudu većega dijela hrvatske javnosti. Među onima koji su u startu osudili deklaraciju bila je predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar Kitarović, premijer Vlade Andrej Plenković, ministrica kulture Nina Obuljen Koržinek, zatim HAZU, Filozofski fakultet u Zagrebu te još mnogobrojni javni djelatnici i javne i državne ustanove. Svi se oni slažu u tome da je deklaracija ništa drugo nego politička inicijativa potaknuta raznim

¹³¹ <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/deklaracija-o-zajednickom-jeziku-uzbunit-ce-duhove-evo-sto-kazu-njeni-potpisnici-20170328> (pristupljeno 15. 9. 2019.)

¹³² Isto.

¹³³ Isto.

razlozima od strane određene intelektualne elite iz Hrvatske i susjednih zemalja. Kritike su bile vrlo oštre i temeljito argumentirane, a možda najjezgrovitiju jezikoslovnu kritiku dao je hrvatski jezikoslovac Ranko Matasović koji je na svaku točku navedenu u deklaraciji, dao protuodgovor. Nadalje, Hrvatsko kulturno vijeće (HKV) oštro odbacuje deklaraciju smatrajući je očajničkim pokušajem da se ožive davno pokopane teze. Novinarska udruga Hrvatski novinari i publicisti (HNIP) smatraju kako se deklaracijom još jednom na politički način, s viškom ideoloških, a manjkom stručnih argumenata, pokušao oživjeti jugoslavenski kulturni prostor. Mnoge je zasmetala činjenica da je taj projekt zaživio točno u vrijeme kada se hrvatska kulturna javnost s ponosom prisjeća pedesete obljetnice herojskoga čina hrvatskih intelektualaca koji su 1967. godine potpisivanjem *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* riskirali ne samo posao i ugled, nego i vlastiti život kako bi zaštitili hrvatski jezik. Ruski slavist i kroatist Artur Bagdasarov istaknuo je kako Hrvati imaju svoj jezik od pamtivijeka te da se taj jezik ne može zamijeniti nikakvim srpskim, ni srpskohrvatskim, ni hrvatskosrpskim, ni bosansko-crnogorsko-srpsko-hrvatskim niti bilo kojim drugim nazivom. Ističe kako je hrvatski jezik bitna sastavnica hrvatskoga identiteta koja je ustavom zaštićena. Na kraju možemo i citirati njegove riječi koje su onako, možemo reći jednim uljudnim i mirnim tonom objasnile značaj i ulogu hrvatskoga jezika: „Jezik, kultura, povijest, duhovne vrijednote i nacionalne tradicije su alfa i omega razvitka društva. Temelj jedinstva hrvatske države svakako je jezik, upravo hrvatski, a ne bilo koji drugi. On oblikuje opće duhovno, građansko, kulturno i obrazovno područje. Služiti se njim na visokoj razini treba svatko u Hrvatskoj. Valja mu posvećivati što više pozornosti i voditi skrb o njem na svim razinama javnoga općenja, od škole do državnih ustanova, jer jezik nije zrak koji postoji sam po sebi, njega stalno moramo svjesno njegovati, pomno proučavati, brižno čuvati i razvijati.“¹³⁴

¹³⁴<https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/a-b/bagdasarov-artur/26226-a-bagdasarov-uz-50-obljetnicu-deklaracije-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskoga-knjizevnoga-jezika.html> (pristupljeno 15. 9. 2019.)

6. ZAKLJUČAK

U ovome radu pokušali smo prikazati put hrvatskoga jezika od samih početaka do današnjih dana. Unatoč bremenitim vremenima koja su sa sobom nosila mnoge društveno-političke prilike i neprilike, ime i identitet hrvatskoga jezika ostali su sačuvani. Zahvaljujući skrbi, ali prije svega osjećaju za jezik hrvatskih ljudi kroz povijest, hrvatski jezik prenosio se s koljena na koljeno. Bilo je mnogo onih koji su za tu svrhu žrtvovali ugled, društveni status, ali i vlastiti život. Stoga je danas zadaća svih nas čuvati uspomenu na ljude koji su djelovali kroz hrvatsku riječ u vremenima kada to nije bilo jednostavno i kada je za to bila potrebna iznimna hrabrost. Kao što smo rekli, hrvatski jezik stoljećima se borio za svoju samobitnost, ali dvadeseto stoljeće unijelo je najviše nemira prema hrvatskome jeziku koji je nerijetko bio zapostavljen. Zakoni različitih državnih ustrojstava kroz dvadeseto stoljeće hrvatski su jezik često stavljali u podređeni položaj. Na taj način se vrednotama jezika služilo za širenje i učvršćivanje različitih političkih ideologija. Zbog unitarističke politike i nametanja srpskoga jezika, posebice u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, ime hrvatskoga jezika dovedeno je u pitanje. Tako se jezicima kojima su govorili Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci postepeno počeo dodavati zajednički naziv te se tako želio stvoriti zajednički jezik na tome govornome području koji bi se zvao srpskohrvatski jezik. Pitanje jesu li hrvatski i srpski jedan jezik ili dva različita jezika vrlo je aktualno i danas. Proučavanju i analizi toga posvetili smo drugi dio ovoga rada u kojem smo uvidjeli da postoje pobornici jedne i druge teze. Smatram da su argumenti teorije koja zastupa ideju da su hrvatski i srpski dva različita jezika relevantniji u odnosu na tezu da je riječ o jednome jeziku. U prilog tome ide činjenica da se hrvatski jezik kroz povijest razvijao u drugome smjeru od onoga kojim se razvijao srpski jezik. Osim toga hrvatski jezik posjeduje mnoge jezične posebnosti koje može smatrati samo svojim jezičnim blagom. Samo se u hrvatskome jeziku susreću govornici štokavskoga, kajkavskoga i čakavskoga čiji su međudijalekatski odnosi pridonijeli oblikovanju hrvatskoga standardnoga jezika. Naravno, gledano s genetskoga stajališta, postoje sličnosti koje ukazuju na srodnost između ova dva jezika. Budući da jezik nije samo sredstvo komunikacije, nego i dio etničkoga identiteta, smatram da kriteriji o geografskoj povezanosti i međusobnoj razumljivosti nisu dostatni za izjednačivanje ovih dvaju jezika. Bez obzira na društvene i političke mijene, budućnost hrvatskoga jezika ovisi isključivo o njegovim govornicima koji ljubomornim

čuvanjem onoga što imaju, ali isto tako otvorenim stavom prema drugim jezicima trebaju nastaviti njegovati i razvijati hrvatski jezik.

7. LITERATURA

- Babić, Stjepan. 1970. *Lingvističko određenje hrvatskoga književnog jezika*. Časopis *Jezik*. hrvatsko filološko društvo Zagreb. Vol. 18 No 5.
- Bašić, Nataša. 2007. *Ljudevit Jonke i jugoslavenski jezični unitarizam*. *Jezik*, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika 5/54.
- Bašić, Nataša. 1996. *Uvod u nastanak Guberina – Krstićevih razlika*; Časopis *Jezik*; hrvatsko filološko društvo Zagreb; Vol. 44 No 5.
- Batović, Ante. 2010. *Zapadne reakcije na objavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika 1967. Godine*. Časopis za suvremenu povijest; 3/42.
- Bičanić, Ante i dr. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Croatica. Zagreb.
- Brandt, Miroslav. 1994. *Povijesno mjesto Deklaracije o imenu i položaju hrvatskoga književnoga jezika iz 1967. Godine*. *Radovi*: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 27 No. 1.
- Brozović, Dalibor. 1970. *Standardni jezik*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2012.
- Grennberg, D. Robert. 2005. *Jezik i identitet na balkanu*. Srednja Europa. Zagreb.
- Guberina, Petar. 1996. *Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku?* *Jezik*: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Vol. 44 No 5.
- Ježić, Miroslav. 1988. *Jezični sustav i kulturni kontekst u sintaksi Radoslava Katičića*. *Jezik*: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Vol. 36 No. 1-2.
- Kapović, Mate. 2011. *Čiji je jezik?* Algoritam. Zagreb.
- Katičić, Radoslav. 2013. *Hrvatski jezik*. Školska knjiga. Zagreb.
- Kordić, Snježana. 2010. *Jezik i nacionalizam*. Durieux.

Peti – Stantić, Anita, Langston, Keith. 2013. *Hrvatsko jezično pitanje danas: Identiteti i ideologije*. Srednja Europa. Zagreb.

Samardžija, Marko. 1993. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Hrvatska sveučilišna naknada. Zagreb.

Visković, Ivo. 1964. *Vuk Stefanović Karadžić. Naše more*. znanstveni časopis za more i pomorstvo. Vol.11. No, 2-3.

Ostala internetska literatura:

Badurina, Lada. 2010. *Standardizacijski procesi u 20. Stoljeću*.

https://bib.irb.hr/datoteka/538526.Zbornik38_Badurina.pdf (pristupljeno 24. 8. 2019.)

Badurina, Lada. 2015. *Standardizacija ili restandardizacija hrvatskoga jezika u 90-im godinama 20. stoljeća*.

https://bib.irb.hr/datoteka/774863.Badurina_Standardizacija_ili_restandardizacija.pdf: 57. str. (pristupljeno 2. 9. 2019.)

Duhaček, Gordan; Pavliša, Mija. 2017. *Deklaracija o zajedničkome jeziku uzbunit će duhove; evo što kažu njeni potpisnici*. tportal.hr

<https://www.tportal.hr/kultura/clanak/deklaracija-o-zajednickom-jeziku-uzbunit-ce-duhove-evo-sto-kazu-njeni-potpisnici-20170328>
(pristupljeno 15. 9. 2019.)

Bagdasarov, Artur. 2017. Uz 50. obljetnicu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika. hkv. hr

<https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/a-b/bagdasarov-artur/26226-a-bagdasarov-uz-50-obljetnicu-deklaracije-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskoga-knjizevnoga-jezika.html>
(pristupljeno 15. 9. 2019.)

<http://jezicinacionalizmi.com/deklaracija/> (pristupljeno 15. 9. 2019.)

SAŽETAK

Ovaj rad podijeljen je u dva dijela. U prvome dijelu rada riječ je o razvoju i periodizaciji hrvatskoga jezika kroz povijest. Opisali smo put hrvatskoga jezika od njegovih početaka, zatim njegovu afirmaciju na različite politike kroz stoljeća te na koncu njegovo priznanje kao službenoga jezika u Republici Hrvatskoj. U drugome dijelu rada pokušali smo doći do odgovora na pitanje koje se nerijetko proteže među lingvističkim krugovima na području bivše Jugoslavije, ali i među širom javnosti, a to je jesu li hrvatski i srpski jedan jezik ili dva zasebna jezika. Posebno smo proučavali i analizirali jednu i drugu stranu uzimajući u obzir argumente kojima potkrepljuju svoje teze. Pitanje je to koje izaziva veliko zanimanje ne samo kod hrvatskih i srpskih lingvista, već i kod brojnih stranih slavista. Takvo zanimanje zasigurno je potaknuto i brojnim nejezičnim čimbenicima koji su svakako utjecali na formiranje hrvatskoga standardnoga jezika s jedne strane i srpskoga standardnoga jezika s druge strane.

Ključne riječi: *povijest jezika, periodizacija jezika, identitet, hrvatski jezik, srpskohrvatski jezik*

SUMMARY

This paper is divided into two parts. The first part is about the development and periodisation of the Croatian language throughout history. We have described the journey of Croatian language through its making, affirmation to different politics through centuries, and lastly the confirmation as the official language of the Republic of Croatia. In the second part, we tried to answer one of the burning questions that is often asked among the linguistic circles on the territory of the former Yugoslavia, and among the general public, and that is whether Croatian and Serbian are one or two languages. We have studied both sides of the argument intensively and tried to understand the evidence that support them. It is a question that interests not only Croatian and Serbian linguists, but a number of foreign Slavists as well. This interest is surely sparked by other, non-language based facts as well, and they surely had an influence on the formation of Croatian standard language on one side, and Serbian standard language on the other.

Keywords: language history, language periodization, identity, Croatian, Serbo-Croatian